Tarih Dünyası

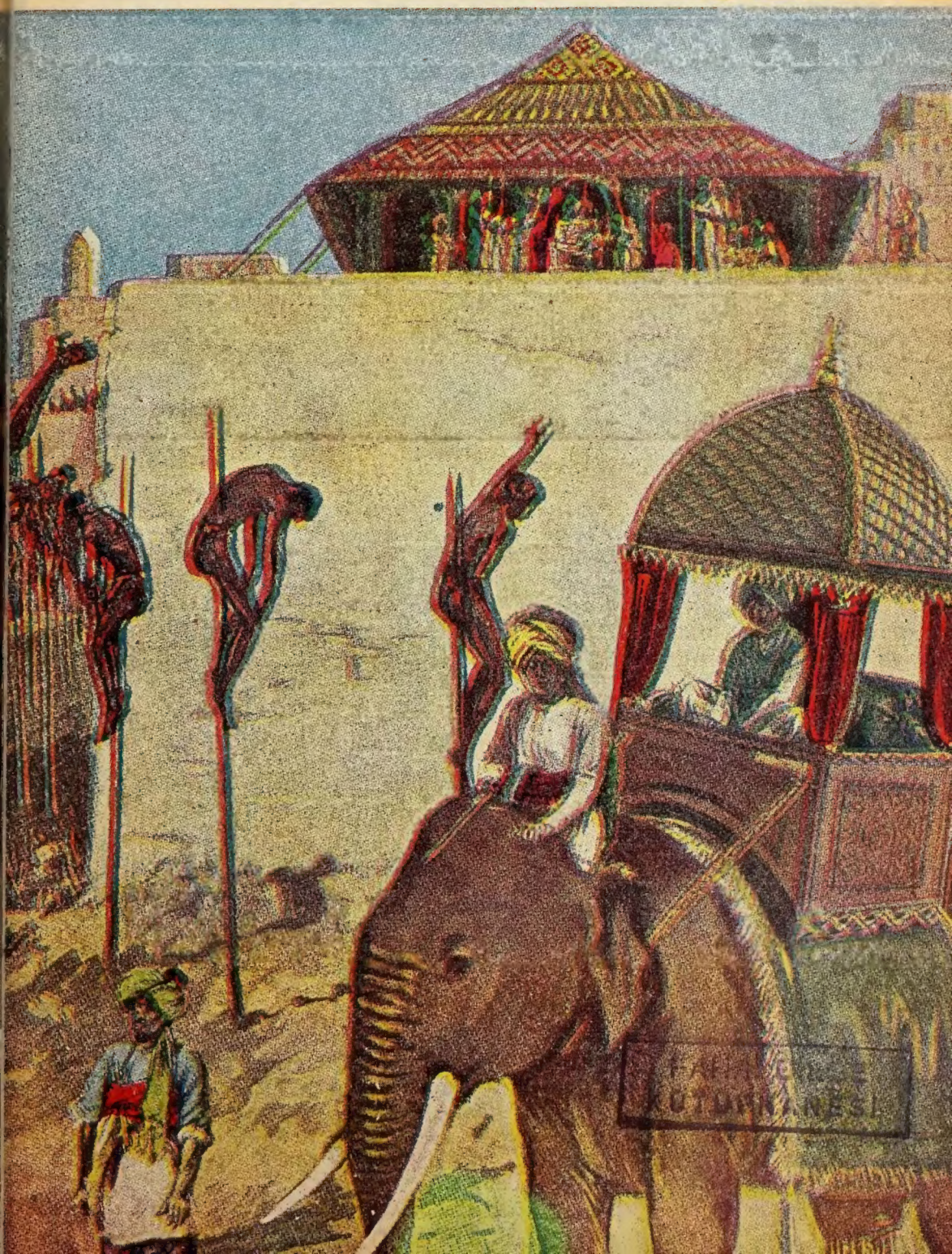

Özel Sayılarımız

Yeni Tarih Dünyası iki mühim özel sayı hazırlıyor

Yeni Tarih Dünyası, sık sık özel sayılar hazırlıyacaktır. Bu özel sayılarımız hakkında okuyucularımıza bir parça bilgi vermek ihtiyacını duymaktayız. Bunun sebebi de, bazı okuyucularımızın, özel sayılar daki yazıları neden mecmua içinde vermediğimizi sormalarıdır.

Memleketimizdeki en büyük eksiklerinden biri Ansiklopedidir. Başımız dara geldiği zaman, bir çok bahisleri hangi eserde bulabileceğimizi düsünür ve bulamayız. Bu eksiklik, dünyanın hiç bir yerinde yoktur, cünkü bütün milletler Ansikklopedilere birinci derecede ehemmiyet verirler. Bir münevver, yeni bir Ansiklopedi çıktı mı, mutlaka alır ve kütüphanesine koyar, bir gün lâzım olacağına inanır.

Biz maalesef, bu gibi Ansiklopedilerden mahrum bulunuyoruz. Yeni Tarih Dünyası, bu eksikliğe ve boşluğa, elindeki imkân'arla cevap verebilmek için aktüel mevzuları ele alarak bu mevzuları birer «Özel sayı» ile okuyucularına sunacaktır.

Bu yazımız ile okuyucularımıza önümüzdeki aylarda vere ceğimiz iki özel sayıyı haber vereceğiz. Bunlardan biri 19 Mayıs Gençlik bayramı ve Atatürk'ün doğum günü münasebetile Atatürk için olacaktır ki, bu özel sayımız, baş tanbaşa kıymetli vesikaları ihtiva edeceği gibi.. bastanbaşa orijinal olacaktır. Atatürkün bu güne kadar tetkik edilmiyen cephelerini, bütün hususiyetleri ile bulacaksınız.

İkkinci özel sayımız, yine aktüalite ile alâkalıdır. Büyük seçim arifesinde neşredeceğimiz bu eserde, bizde bu güne kadar kurulan partilerle muvafık ve muhaliflerin nasıl mücadele ettiklerini anlatacaktır.

Bu her iki eser de çok kıymetli resimlerle süslenecek ve büyük birer boşluğu doldura caktır.

Yeni Tarih Dünyasının yazıla rında gösterdiği hassasiyeti bu eserlerde fazlasiyle görmüş olacaksınız.

(Türkiyede Parti Mücadele leri) adını taşıyacak olan ese rimizde bu güne kadar görülmüş olan partilerin kısa birer tarih,çesinden başka, partiler arasındaki mücadeleler bütün tafsilâtı ile yazılacaktır. Bu arada, Halk partisi ile Terakkiperver fırkası arasında geçen hâdiseler ve bu iki partinin basındaki akisleri ve o zamana ait çok enteresan resimler, ese ri süsliyecektir.

Yakın tarihin unutulmuş olan bu safhaları, bu günkü muvafık ve muhalif zümreye de bir ibret dersi olacağına inanıyoruz.

Ankaradan Mektuplar

Prenses Kadriye Hüseyin tarafından Fransızca olarak yazılan ve İtalyada Fransızca olarak basılan bu eser, Ankaranın ilk günlerini bütün canlılığı ile anlatmaktadır. Atatürk'ün mücadelelerini görgülerine istinaden nakleden bu mektuplar, inkılâp tarihimizin mühim bir safhasını aydınlatmış olacaktır.

Pek yakında neşre başlıyoruz.

KAPAK RESMİMİZ

1606 da Hindistanda Cihangir kendisine isyan eden Kisru'ları cezalandırıyor (Yazısı gelecek sayılarımızda)

Yeni Tarih Dünyası

Yıl: 1. Sayı: 10 — Cilt: 2

30 OCAK 1954

Fiyatı 50 Kuruştur.

On beş günde bir çıkar.

Sahibi: A. Banoğlu ★ Yazı İşleri Müdürü: N A. Banoğlu ★ İdarehane: Nuruosmaniye cad. No. 57 Kat 1 ★ Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, Altı aylığı 6 liradır ★ Dizgi ve baskı: ERCAN Matbaası. Kapak baskı: Ekincigil matbaası. Kapak ve iç klişe: Nur Klişe atölyesi.

Kıbrıs ve İngilizler

Bu yazı, Kıbrısın devletler hukukuna göre Türkiyeye ait olduğunu ispat eden bir konuşmadır. Bu konuşma, 18 Ekim 1952 tarihinde Londradaki Kıbrıs Türk Birliği merkezinde avukat Hasan Nevzat Karagil tarafından yapılmıştır ve bu güne kadar Türkiyede hiç bir gazete ve dergide neşredilmemiştir.

Londradaki Kıbrıs Türk Birliği İdare Kurulu üyeleri.

«Bir buçuk asırdanberi sıcak Akdeniz sularına inmeği, Yakın ve Ortadoğunun kilidi Süveyş'i eline geçirmeği kendisine gaye edinen Rusya'nın bu emellerini önlemek maksadiyle 4 Haziran 1878 tarihli «Tedafüî İttifak »la askerî bir üs olarak muvakkat bir zaman için İngiliz idaresine Türkler tarafından devredilen Kıbrısın 50 küsur senedir Yunanistana ilhakı için çalışılmakta ve bu uğurda Yakın Doğunun sükûnunu bozabilecek tahrikât yapılmaktadır. «İlim ve mantık haysiyetini haiz her türlü mesnetten âri bir takım iddialarla yapılmakta olan bu ilhak tahrikâtı, tamamen Kıbrıs Rum kilisesi» ve dolayısiyle son zamanlarda Komünistler tarafından idare olunmaktadır.

Yunanistanda resmî ve gayri resmî bütün teşekküller tarafından desteklenen ilhak talebi yüzünden Kıbrıs Türkleriyle aklı selim sahibi onbinlerce Kıbrıslı Rum büyük bir huzursuzluk içinde bulunmaktadır.

En küçük ferdinden Atinada «Kıbrısı Yunanistana İlhak Cemiyeti» nin fahrî başkanı Yunan Kıralı Majeste Paul'e kadar Kıbrısın ilhakı işinde birleşmiş olan Yunanlılarla Kıbrıs Kilisesi ve Komünistlerine hatırlatalım ki bugün İngiliz idaresinde bulunan Kıbrıs adası, her şeyden evvel bir Türk toprağıdır. Çünkü:

1. KIBRIS COĞRAFYA İTİBARİYLE KÜÇÜK ASYAYA BAĞLIDIR.

«9283 kilometre kareden ibaret küçük bir adanın bağlanacağı ana ülkenin tâyinin de nazarı itibara alınması lâzım gelen en esaslı faktör, coğrafya faktörüdür. Kıbrıs Küçük Asya'ya yani Anadoluya 70, Yunanistana 1100 kilometre mesafededir.» Tarihin her devrinde görülmüştür ki, Küçük Asya ile Yakın Doğu'ya hâkim olan Kıbrıs adasına da sahip olmuştur. Bu tarihî hakikata göre Kıbrıs'ın, ya hâlen Yakın ve Ortadoğu'da nüfuz sahibi İngiltere'de kalması, veyahut da asıl sahibi Türkiye'ye devredilmesi icabeder.

Hemen şunu da ilâve edelim ki, «Ege Denizinde Türk kara suları içinde bulunan adaların Türk Millî Mücadele şartları ve zaruretleri altında Türk «Misakı Millî» hudutları dışında bırakılmış olması ve İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru yine Türk karasuları dahilinde On iki Adaların Türkiye'ye iade edilecek yerde Yunanistana verilmiş bulunması bu argümanı asla zayıflatmaz.»

2. KIBRIS HUKUK VE FETİH HAKKI İTİBARİYLE TÜRKTÜR :

1570 - 71 de on binlerce şehid kanı bahasına kazanılan ve, 4 Haziran 1878 tarihli «Tedafüî İttifak» la askerî bir üs olarak muvakkaten ve emaneten İngiltereye devredilen Kıbrıs, hukuk bakımından bir Türk adasıdır.

Birinci Cihan Harbinde Türklerin Almanlar yanında İngilizlerin aleyhine harbe girmesi, Kıbrıs üzerindeki haklarına bir zarar getirmiyordu. Hattâ Türk İngiliz harbinin ilânı 1878 mukavelesini hükümsüz hale getiriyor ve Kıbrıs'ın Türkiyeye iadesini icap ettiriyordu. Devletler Hukuku bakımından kabule şayan olmiyan 5 Kasım 1914 tarihli resmî İngiliz ilhakının, 1878 deki infisahı şarta göre Kars,

Avukat Hasan Nevzat Karagil (ortada) konuşmasını yaparken.

Ardahan ve Batum'u Türkiyeye iade eden 3 Mayıs 1918 tarihli Brest-Litovsk andlaşmasiyle kalkması ve gene Türkiyeye iade edilmesi icap ediyordu.

Her ne kadar 24 Temmuz 1923 Lozan andlaşmasının 20 nci maddesiyle İngiltere, Türkiye Cumhuriyetinin Kıbrıs hâkimiyetinden vazgeçmesini temin etmiş ise de, bu, Misakı Millinin ruhuna aykırıdır. Çünkü Türkiye Birinci Cihan Harbinden sonra 1920 de Misakı Milliyi hazırlamış, değişmez bir umde olarak kabul etmiş ve bu ruh içinde Millî Kurtuluş Savaşına girmişti. Onun için Millî Mücadelenin muzafferi Türkiye, Misakı Milli'nin ruhuna aykırı hareket edemezdi. Bu itibarla günün şartları ve ağır zaruretleri altında Lozan Konferansında Türkiye'ye zorla kabul ettirilen 20. madde muteber değildir. Nasıl ki, İngiltere'nin Kıbrıs'ı 5 Kasım 1914 de fiilen işgal etmesi tasarrufu batıl ve keenlemyekündür; Türkiyenin de Lozan Konferansında zor altında İngiliz işgalini tanıması tasarrufu bâtıl ve keenlemyekündür. Bu itibarla Kıbrıs hukuken Türkiyenindir.

Ayni zamanda Kıbrıs, Fetih hakkı itibariyle de Türktür. Çünkü Türk tarih ve medeniyetinin ebedî damgasını taşımaktadır. Kıbrısta her adım başında bir Türk mâbet, imaret, tarihî âbide ve eserine rastlanır.

3. KIBRIS ADASI İKTİSADEN ANADOLUYA BAĞLIDIR:

«Tabiî kaynakları zayıf olan ve kendi kendine yeter bir istihsale sahip bulunmayan Kıbrıs, tarih boyunca iktisaden daima Anadoluya tâbi kalmıştır.» Böyle bir durum karşısında tabiî kaynakları mahdut olan ve ayni zamanda kendi kendini beslemekten uzak bulunan fakir ve daima fakir kalmağa mahkûm Yunanistana Kıbrısı ilhak etmek veya ilhakına çalışmak bir nevi deliliktir. Nasıl ki, «On iki Adaların Yunanistana bağlanması ora halkı için ekonomik bakımdan feci olmuş ise, On iki Adalara nisbetle Yunanistandan çok uzakta bulunan Kıbrısın Yunanistana bağlandığı gün bir iktisadî felce uğrayacağı muhakkaktır.»

4. KIBRIS, ASKERÎ VE STRATEJİK BAKIMDAN YUNANİSTANA DEĞİL, TÜRKİYEYE BAĞLIDIR:

Yukarıda söylediğimiz gibi Kıbrıs adası, Yunanistandan 1100, Türkiyeden ise ancak 70 kilometre uzaklıkta, Askerî ve stratejik bakımlardan Yunanistanla hiçbir ilgi ve münasebeti bulunmayan Kıbrısın Yunanistan ilhakına çalışılmasını ve bu meselede uzun boylu tahrikât yapılmasını bir türlü anlıyamıyoruz. Kendi hudutlarını korumaktan, yayıldığı yüzlerce ada arasında irtibatı temin etmekten uzak bulunan Yunanistan, ayrı bir kıt'a olan Kıbrısı ilhak ettiği gün bu adayı nasıl koruyacağını, yarım milyonlu nüfusu nasıl besleyeceğini hiç düşünmüyor mu? Eğer Kıbrıs, Birinci Cihan Harbinden sonra Yunanistana verilmiş olsaydı, son İkinci Dünya Savaşında Girit adasının başına gelenler acaba Kıbrısın başına da gelmiyecek miydi?

Sonra, hemen üç taraftan komünist tehdidi altında bulunan Türkiye, Yunanistan gibi zayıf bir devletin Kıbrısı ilhak etmesine nasıl müsaade edebilir? Unutmamalâzımdır ki, Ruslar Türkiye üzerinden Akdenize inmek için daima iki cepheyi yoklamışlardır. Boğazlar ve Şark Vilâyetleri. Nasıl ki Boğazlar bütün Ege ve Akdenizi emniyet altında bulunduruyorsa, Şark Vilâyetleri ve dolayısiyle Kıbrıs, bütün Yakın ve Ortadoğu ile Süveyş'i emniyet altında bulundurmaktadır. Türk Şark Vilâyetlerinin yegâne ikmâ üssü İskenderun'a tamamen hâkim bir vaziyette olan Kıbrısı Yunanistana ilhak etmek demek, Ortadoğuda Demokrasilerin istikrar ve emniyet kalesi Türkiyeyi güney cepheden de dolayısiyle tehdit altına sokmak demektir.

Ayni zamanda, Dünyanın mihverini teşkil eden Ortadoğunun Komünist Sovyet tehlikesine karşı savunması meselesinin plânlaştırılmasına başlandığı şu sıralarda Yunanistanla Kıbrıs Kilisesinin böyle bir ilhak yaygarasına hız vermelerini çok tehlikeli gördüğümüz gibi hür milletler arasında yer al

ş bulunan Yunanistanın
layısiyle Komünist âlemi-
hizmet ettiğini söylemek
eriz.

Şayet Oniki Adaların Yu-
nistana verilmesinde Tür-
yenin ses çıkarmadığı, bi-
enaleyh Kıbrısın ilhakın-
da ses çıkarmamasının lâ-
n geldiği söyleniyorsa, ki
k defa söylenmektedir, bu
rüş tamamen yanlıştır.
inkü Sısam, Sakız ve Mi-
lli adaları Yunanistanın
kimiyeti altında bulundu-
müddetçe Oniki Adalar,
kerî ve stratejik bakım-
n Türkiye için Kıbrıs ka-
r önemli sayılamaz.

Bunu bir başka şekilde de
yliyebiliriz. Eğer Sısam,
akız ve Midilli adaları Tür-
yenin hâkimiyetinde ol-
uş olsaydı, acaba Türkiye
niki Adaların Yunanistana
erilmesine müsaade edecek
iydi? Kanaatimizce hayır.
u halde Kafkaslardan Ak-
enize inmek isteyen tarihî
üşmanın önünde en büyük
âni İskenderun _ Kars hat
nı emniyet altında bulun-
uran Kıbrısı Yunanistan
ibi yaygın, fakat zayıf bir
evletin ilhakına nasıl mü-
aade edebilir? Buna Türki-
e kadar İngiltere ve Ame-
ikanın da müsaade etmiye-
eği gayet tabiidir. Bu iti-
arla dost ve müttefik Yuna
istan, dünya sulh ve sükû-
una hizmet etmek, biz Kıb-
ıslıları emniyet altında gör
nek istiyorsa, bu hiç olmı-
acak hissî ilhak talebinden
azgeçmeli ve Kıbrıs için ya
ılan her türlü tahrikâta ni-
ayet vermelidir.

5. KIBRISIN YUNANİSTA-
NA İLHAKI, BİRLEŞMİŞ
MİLLETLER ANAYASASI-
NIN RUHUNA AYKIRIDIR:

Milletlerarası sulh ve gü-
venliği hak ve adalete uygun
olarak muhafaza etmek, dün
yanın huzurunu bozan sö-
mürgeciliğe nihayet vermek,
devletler arasında sevgi ve
saygıyı artırmak maksadiyle
kurulmuş olan Birleşmiş Mil
letler Cemiyetini hürmetle
selâmlarken, bu ulvî ideallerin gerçekleşmesi yolunda hüsnüniyet sahibi devletlerin el ele, kafa kafaya verdikleri şu sırada Yunanistanın hiç yoktan ortaya bir Kıbrıs meselesi çıkarmağa çabalaması, bu dünya teşkilâtının ruh, ideal ve prensip leriyle tamamen zıddır. Çünkü Kıbrıs adası hiç bir zaman Yunanistanın olmadığı gibi, Avrupa kıt'asında değildir de! Eğer Avrupa kıt'asında olan Yunanistana, Asya kıt'asında bulunan Kıbrıs adasını ilhak etmesine müsaade edilecek olursa, o zaman Birleşmiş Milletler Cemiyetinin tasfiye etmek istediği sömürgecilik zihniyetinin yeniden hortlamasına fırsat verilmiş olur. Bu takdirde Birleşmiş Milletler Teşkilâtının mânası kalmaz. Onun için Yunanistana Birleşmiş Milletler Cemiyetinin ideal ve prensiplerine aykırı hareket etmesi değil, hürmet ve sadakat göstermesi düşer.

6. KIBRISTAKİ RUM ÇOĞUNLUĞU ADANIN YUNANİSTANA İLHAKINI İCABETTİRECEK KÂFİ BİR SEBEP TEŞKİL ETMEZ:

Adada Rumların ekseriyet te olduklarını hiç bir zaman inkâr etmiş değilizdir. Fakat üç fikir etrafında toplandıklarını kendileri de tabiatiyle inkâr edemezler. Böyle olmasa bile, bütün Rumların Yunanistanı isteği, acaba diğer bütün mülâhazaların hiç nazarı itibara alınmamasını mı icab ettirir? Hemen şunu da söyleyelim ki her ne kadar Kıbrıs Rumlarının, ya ni adadaki nüfus çoğunluğunun Yunanistanı istediği iddiası, «halkların kendi mukadderatlarını kendilerinin tâyin etmeleri (Autodetermination) prensibine istinad ettirmeğe çalışılmakta ise de, bunun bir demagojiden başka bir şey olmadığı ve ilmî ciddiyet ve değerden tamamen mahrum bulunduğu aşikârdır?

Bir defa Kıbrıs başlı başına bir (Entite) sayılamaz. Tarihî, coğrafî, ekonomik, askerî ve stratejik sebeplerle Küçük Asya'ya bağlı olan ve Anadolu ile bir bütün teşkil eden Kıbrıs adası, «nüfus bakımından Küçük Asya'dan nasıl ayrı mütalâa edilebilir?» Bu böyle olunca, Kıbrıstaki 400 bin Rum 22 milyon Türkün yanında büyük bir azınlıkta kalmıyor mu?

Esasen Kıbrıs Rumları Yunan aslından gelmiş değildir. Filhakika kendileri Yunan soyundan geldiklerini, Yunan kültürü ile beslendiklerini iddia ediyorlarsa da, dünya tarih ve ansiklopedilerinin haklarında yazdıklarını hâlen çürütememişlerdir. Bir an için Yunan soyundan geldiklerini kabul etsek bile, yukarıda serdettiğimiz tezin bir tek taşı dahi yerinden oynamış olmaz.

Ayrıca şunu da ilâve edelim ki, Kıbrıs Rumları ilhakçılar, muhtariyetçiler ve statükocular diye üç gruba ayrılmışlardır. Kilise ilhakı, Komünistler Muhtariyeti, münevverler statükoyu tem sil etmektedirler. Filhakika, son zamanlarda Komünistler ilhakı benimsemişler ve bu hususta kilise ile birleşmişler ise de bunda kat'iyyen samimî değillerdir. Eğer samimî olsalar, Yunan milletinin şeref, namus ve haysiyetinin timsali Yunan bayrağını nasıl yırtabilirler ve ayak altında nasıl çiğneyebilirler? Eğer samimî olsalar, ev ve yazıhanelerinde hattâ yastıkları altında Stalin'in resim ve heykellerini nasıl muhafaza edebilirler? Bunların hakikî maksatları Doğu Akdeniz bölgesinde huzursuzluk yaratmak, hemen üç cephede Komünist tehdidi ile çevrilmiş bulunan Türkiyeyi güneyden de rahatsız etmektedir.»

Yazan : Yusuf Fahir BAHA

Erguner'in Arkasından

Tazan : Yusuf Fahri BAHA

Her nefes nefhî hüdadır, her sedâ hakkın sesi
Her suver her sureti eşyada var hak cilvesi
Bu Süleyman Erguner'den talîbani hikmete
Nây ile nefhi kemâl eylerdi hakkın nağmesi
Biz otuz yıldan beri nây dinlemez olmuş iken
Bize dinletti Süleyman, geldi nâyın neşesi.
Yeniden doğdu muhiti musikide yepyeni
Yepyeni bir mekiû kıymetle Ergun bestesi
Bir ilâhi nağmedir her dilde cevlan eyleyen
Feyzî akdesdir ânınçün nayinin tizû pesi
Her sadayı musiki bir lahnî hikmettir onun
Ol sebebten vecdû aşkı gaşyederdi herkesi
Ondaki hâleti aşkın seyridir ki gösterir
Gâh uşkakû ferahnâk, gâh Hüseynî lehçesi
Sırrı Mevlâ ruhû Mevlâna'yı cevlân etdirir
Pest olan (Mansûr) ile (Şahın) nevası, incesi
Âh... yazık'kim hiç umulmaz bir zaman Erguneri
Bir ölümle etti tehdit hastalık işkencesi
Çok sevilmiş bir Muhiti var iken (FAHİR) onun
Canına kastetdi kıydı aldı mevtin pençesi
Yine (ŞEVKEFZA) bu hali pürmelâlin rağmına
Soy adıyla mezcolunca fevtinin tarihçesi.

Şevkefza	*Erguner*
495	*1458 = 1953*

Şiir, iç âleminin enginliğinde mânayı kelimeleştiren, yahut kelimeleri mânalaştıran topluluk ise, müzik te o mısraları âhenkleştiren, onları bir vecd ve aşk haline getirendir.

İnsanlarda ve hattâ hayvanlarda bile bir tabiî meyl olan müziğin, şiirin ilâhileşmesinde ve dinleyenlerin mânâ âlemlerine yükselmesinde bir rehber olacağını bilen Mevlâna Celâlettin ve benzeri önderler, dinî taassup denen hastalık müptelâlarına rağmen, onu dinî âyinlerine alarak, çok değerli bir reform yaptılar.

Müzik; şiiri ruha, kalbe götüren duygunun rehberidir. Bu kıymetli rehberin delâlet ve irşadı çok mühim ve pek büyük kabiliyetler yaratabildiği içindir ki, kendisini müziğin enginliklerine veren Ergüner kül halinde müzik ve şiir oldu.

Erguner, hayatta din ve müzik ile başladı. Elindeki «ney» gönül seslerini tercümeye vesile oluyordu. İlk müzik istidadını, babası Sultanselim camii müezzinlerinden Hacı Hafız Hasan'dan aldı. 1903 yılında İstanbulda doğdu. İlk derslerini Sultanselimli Hafız Cemal, Hafız Rıza, ve Hafız Veys'ten aldı. On altı yaşında iken «ney» üflemeğe başladı. «Dem» seslerini, Kulekapı mevlevihanesi neyzen başısı Emin dededen öğrendikten sonra, bu sazı 5 - 6 yıl terketti. 1925 1926 yıllarında Balıkesirde askerliğini yaparken, orada kolordu komutanı general Ali Hikmetin dikkatini çekti; ordu saz heyetinde çalışmağa başladı. Bu tarihten sonra neyini bir gün terketmemiştir. Müzik şahsiyetinde ve bilhassa neyde kimsenin tesirinde kalmayarak, kendi kendisini yarattı.

Ölümden korkmazdı. Üstad Yahya Kemalin bir şiirini besteleyerek, kendi ölüm anlayışını da ifade etmiştir:

.....

Ömrün şu biten neş'esi tâm olsun erenler...
Tekrar mülâki oluruz bezm'i ezelde,
Evvel giden ihvane selâm olsun erenler...

Erguner, bu mısraları şöyle değiştirmişti:

Tekrar mülâki oluruz bezm-i ezelde,
Bâki kalan ihvane selâm olsun erenler...

Meclis-i Mebusan'ın basılması ve Malta'ya nefyedilenler

Şimdi, 16 martta İstanbulun
aliyle beraber taarruza uğ-
yan Osmanlı Mebuslar Mec-
inde, tevkif edilmek isten-
i zaman, pekâlâ kaçmak
kânı varken, arkadaşların-
n bazıları da bunu teklif e-
rlerken, Rauf Orbayın ne-
n bile bile -âdeta arzusu i-
İngilizlere teslim oluşu
eselesini aydınlatalım.

Bundan önceki yazımızda,
Millî dâva uğruna kendini
yük bir feragatle feda et-
k kahramanlığı» diye vasıf-
ıdırdığımız, bu teslim oluş
disesi -bizzat içinde bulu-
rak hakikî mahiyetini en i-
bildiği muhakkak olan- rah
etli Kâzım Karabekir paşa-
n vaktiyle dinleyerek, aldığı
z notlara göre şöyle olmuş-
r:

Sıvasta, 1919 yılında, Kasım
n 16'sından 29'una kadar
ren heyeti temsiliye ve ko-

Yazan :
KANDEMİR

mutanlar (*) toplantısında, son Osmanlı meclisinin bermutat İstanbulda mı, yoksa Anadoluda bir yerde mi toplanması konusu münakaşa edilirken,

(*) Bu konuda Mustafa Kemal Paşa büyük nutkunda şöyle der: «Vereceğim kararın tatbikını temin için, ordunun da nokta-i nazarını almak mühimdi. Bu sebeple 15,20,12 ve üçüncü kolordu komutanlarını Sıvasta bir içtimaa davet ettim. Müzakere sonunda alınan netice; meclisin İstanbulda içtimaındaki mahzurlar ve tehlikelere rağmen hükûmet-i seniyyenin hariçte içtimaına mu vafakat etmeyişi yüzünden ve memleketi buhrana duçar etmekten içtinaben İstanbulda içtimaı zarureti kabul edildi).

Kâzım Karabekir, Rauf Bey ve Refet Paşa bir arada

çoğunluk ve bilhassa Mustafa Kemal, Anadoluda toplanmak fikrinde ısrar ediyorlar, hattâ toplantı yeri olarak ta Eskişehiri uygun görüyorlardı. Halbuki, yeni vücut bulmakta olan millî harekete - o zaman - taraftar görünen İstanbuldaki Ahmet İzzet paşa hükûmeti ile padişah, meclisin bir çok sebeplerler - bilhassa içte ve dışta artık İstanbuldan vazgeçilmiş kanaatini yaratmak endişesiyle r mutlaka İstanbulda toplanmasını istiyorlardı.

Buna karşı Kâzım Karabekir paşa, - o sırada Doğudaki tek kuvvetin başında bulunuşundan dolayı durumu yakından bilen bir kimse sıfatiyle - şu görüşü ileri sürüyordu:

— Meclisin Anadoluda toplanması şüpesiz ki iyi olur. Fakat, şimdikinden önceki iha neti sabit olmuş bulunan Damat Ferit paşa kabinesini yerinden oynatıp devirmek için neler çektiğimiz malûmdur. Bu durumda meclis, hükûmet ve padişahın reyi olmadan Anadoluda toplanacak olursa, fırsat kollayarak aleyhimizde devamlı propaganda yapanların tesirile, ayrı bir millî hükûmet kurmak yolunda bulunduğumuz ileri sürülecek, bu ise Anadolu ile İstanbul hükûmeti arasında da bir mücadeleye yol açacaktır. Bu arada, yapılacak tahriplerle, Anadolunun muhtelif yerlerinde aleyhimize isyanlar çıkarılması, hattâ «Müdafa-i hukuk» merkezlerinin bile aleyhimize dönmeleri ihtimali belirecektir. Bunlar bizi çok zor duruma düşürebilir. Bugünkü halimizle bütün bunlarla başa çıkabilecek durumda değilim. Millî hareketi, âkıbeti şüpheli bir

iç savaşa kurban etme tehlikesine sebebiyet verebiliriz.

Karabekir'in bu görüşüne itiraz edenler oldu ve karar gelecek oturuma bırakıldı.

Ertesi oturumda, yine bizzat kendi sözlerine göre, Kâzım Karabekir şunları söyledi:

— Meclisin, Anadoluda uygun göreceğiniz bir yerde toplanmasına karar verdiğimiz takdirde, mebuslar göstereceğimiz yere gitmek istemezler de, yine İstanbula giderlerse ne yapacağız? Böyle bir durumda, bizim, yani millî kuvvetlerin mi, yoksa mebusların mı milletten rey ve kuvvet aldığı meselesi ortaya çıkarak, içinden çıkılmaz bir mesele doğurmaz mı? Millet gözünde biz küçük düşmez miyiz?

İkinci, mebusların çoğunluğunu Anadoluda bir yerde top layabildiğimizi farz ve kabul etsek bile, İstanbul hükûmeti ile İtilâf devletleri adamlarının aleyhimize yapacakları propagandalarla, yer yer itirazlara ve isyanlara sebebiyet verilmiş olmıyacak mı? Bizim için diyecekler ki «Bu adamlar da iyi niyet yok. Birkaç muhteris kendi kendilerine hükûmet yapmak, cumhuriyet kurmak istedikleri için, barış ta yapmayacaklar, yapamayacaklar ve milleti kırdıracaklar. İyi adamlardan mürekkep bir kabine istediler. Padişah bunu kabul etti. Damat Ferit paşayı attı. Yerine, istedikleri adamları getirdi. Yine memnun görünmüyorlar. Tam barış olacağı sırada, bakınız neler yapıyorlar; diyeceklerdir. Bu propagandalarla birlikte padişah, kuvveti de, onu himaye eden itilâf devletleri kuvveti de, daha büyük bir gayretle bize saldırmayacaklar mı? Bu na karşı biz halka ne diyebiliriz ve kim bize hak verir?

Üçüncüsü, Milli hükûmet te, henüz bir cebr ve tazyik ile kurulmuş bulunmıyacağından, bu iç mücadeleler sırasında, varlığımızı, bize karşı en müsait davranan milletlere bile, tanıtmakta güçlük çekmiş oluruz.

Nihayet, Batıdaki birliklerimizin, hattâ temsil heyetinin parası kalmadığından, bahisle benden para istiyorsunuz. Ayaklanma başlayınca, seferber birlikleri, meclisi ve yeni millî hükûmeti beslemek için ne yapacaksınız? Henüz harpten bitkin çıkmış halktan, kavraya madığı bir durum karşısında para istersek verir mi? Harp tekliflerine başvursak bile, halkı aleyhimize düşman duruma sevketmiş olmaz mıyız?

Ben, şahsî yeminimi bir daha tekrar edeyim ki, son dağ başı mezar oluncaya kadar da yanmaktan vaz geçmiyeceğim. Fakat, Millî bir hükûmetin başarı ile kurulması için, meclisin önce İstanbulda toplanması zaruridir. Bu meclisin ömrü ve istikbali yoktur ve olamaz. Çünkü, meclis toplandı diye, İtilâf devletleri hakkımızda vermiş oldukları kötü kararı değiştirecek değillerdir. Aksine, mebusları Millî kuvvetlerin murahhasları sayarak, İngilizler tevkif ve sürgün edeceklerinden eminim. İşte, böyle olunca da, o gün Millî hükûmet emniyetle kurulabilir. Çünkü, her namus ve hamiyet sahibi insanın açıkça anlayabileceği durum hâsıl olacak, padişahın ve hükûmetinin ihaneti ve budalalığı herkesce kabul edilecek, Millî hükûmetimiz Anadolunun göbeğinden doğmak imkânını kolayca kazanacaktır. Fakat, o zaman da Eskişehir tehlikelidir; Ankaranın Batısına çekilmelidir.

Kâzım Karabekir, bana bunları söyledikten sonra şunları ilâve etti:

— Bu sırada Rauf Orbay bana sordu: «—Demek, İstanbuldaki meclisi İngilizler basarlar, mebusları tevkif ve sürgün ederlerse, siz burada Millî hükûmet kurmağa karar verecek ve kolaylıkla muvaffak olacaksınız, öyle mi?

— Evet, dedim. Halk o zaman, her türlü iyi niyetimize rağmen ihanete uğradık, diye düşünerek, bizim lehimize aksülamel gösterecek, mebuslar da aynı şeyi düşünecek ve Millî hükûmet kurmak hususundaki davetimizi, artık şahsî ihtirasımıza hamletmiyerek, millî vicdanlarının galeyanını duyacaklardır.

Rauf Orbay:

— Peki ya İngilizler bunu yapmazsa?..

— Bence, dedim. Bu, muhakkaktır. Mebusları Anadolunun müdrik kuvveti diye ortadan kaldırmak, bir düşman için pek tabiî bir düşüncedir. En geç, kabul etmiyeceğimiz bir barışı biz reddedince, muhakkak bunu yapacaklardır.

Rauf Orbay:

— Olmamak ihtimaline karşı bu uğurda hayatımı fedayı kabul ediyorum. Ben de gideceğim; dedikleriniz olmazsa, Anadolu millî hükûmeti işin-

Bir Cevap

Atatürk İstanbul Meclis-i Mebusanında Meb'us İdi

Bazı okuyucularımızdan aldığımız mektuplarda, mecmuamızın 7 inci sayısında (Meclisi mebusanın basılması ve Maltaya nefyedilenler) başlıklı yazımdaki: (Mustafa Kemal Paşanın son Osmanlı Meclisi mebusanında âza bulunduğu) hakkındaki fıkraya akıl erdiremedikleri belirtilerek: (Osmanlı hükûmeti devrinde Gazinin asker olmaktan başka bir de mebusluk sıfatı bulunduğunu bilmediğimiz için, bu yoldaki ifadenizin doğru olup olmadrğı) soruluyor.

Doğrudur: Mustafa Kemal Paşa, son Osmanlı Meclisi

e başarı göstermemiz için, ıeclisin ortasında bomba pat-ıtarak, İngilizlerin meclisi ka atmalarını sağlamak için ken imi feda edeceğim, dedi.

Orbayın bu bomba patlamak özünden maksadı, meclisin ngilizler tarafından basılıp nebusların sürülmesini sağla nak ifadesine kuvvet vermek çin olduğu belli idi. Bunun zerine ben de Orbaya:

— Yüksek alnından bir da-ıa öperim. Millî fedailikten ekinmiyeceğini zaten emsali-e bilirim. Siz, gidiniz. Fakat, ir şey yapmak için acele et-neyiniz. Tasarladıklarımızın kendiliğinden olacağına şüphe etmeyiniz. Rauf bey yakalan-ı, hapsedildi, sürgüne yollan-ı, dendiği zaman bu, benim kalbimde de yaralar açar. Fa-kat; bu hamasî hareketinle, millî hükûmetin doğmasına da mühim âmil olursun. Sana çok acırım. Ancak, millî başarı uğrunda; belki bize de böyle acıyacaklardır. Yalnız, diğer bütün arkadaşlar ve bilhassa Mustafa Kemal Paşa mutlaka burada kalmalı, İstanbula ka-tiyyen gitmemelidir.

İşte, meclisin İstanbulda toplanması kararı böyle veril di. Raufun İstanbula gitmesi, meclis basılıp ta kendisi tev-kif edilmek istendiği zaman mukavemet etmemesi böyle plânlaştırıldı. Sonradan mec-liste geçen hâdiselerde Rauf Orbayın o günkü hareket tar zı bundan ileri gelmiştir.

★

Kâzım Karabekirin yukarı-daki izahları, durumu yeter şekilde aydınlatmaktadır. Biz, buna bir şey eklemeği lüzum-suz buluyoruz.

Kandemir

---

mebusanında Erzurum mebusu idi. Fakat Erzurumda iken arkadaşlariyle verdiği karar üzerine, mebusluk vazifesini yapmak için meclise bizzat il-tihak etmemiştir.

Durumu daha iyi aydınlata bilmek için biraz tafsilât verey-yim: Sultan Reşadın vefatı üzerine, Vahdettin tahta çıktık tan biraz sonra 10 ekim 1919

İstanbul Esnafı

★

Henüz tarihe karışmamakla beraber, eski İstanbulun tipik bileyicilerine (tarih olmuş) diyebiliriz. Şehrin sokaklarında avaz avaz bağırarak dolaşan bileyciler, medenî vasıtaların çoğalmasiyle artık kendi seslerini kendileri dinliyecek hale geldiler. Resimde, eski bir bileyciyi görüyorsunuz.

---

de Meclisi mebusanı tekrar açmış, fakat iki ay sonra (Siyasî sebeplerle) feshetmişti. Böylece İstanbul hükûmeti ile Anadoludaki Müdafaai Hukuk Cemiyeti arası da açılmıştı.

Fakat, Millî teşekkülün sıkı basışı neticesi olarak, Vahdettin sadarete Ali Rıza Paşayı getirince, Mustafa Kemal Paşa ile bir uzlaşma yolu bulunmuştu.

Bunun neticesi olarak da, Vahdettin (kanunî şartlar dairesinde intihabatın bir an evvel icra ve mebusan heyetinin içtimaa davet edilmesi matlubü katîmizdir) diyerek, derhal yeni mebus seçiminin yapılmasını istemiş, yeni hükûmet de bu iradeye uyarak, 1920 ocak ayında memleketin - işgal altında bulunmıyan - her tarafında yeni seçimi yaptırmıştı.

Bu seçimde Erzurum mebusluğuna Mustafa Kemal Paşa ile Celâleddin Arif, sabık Lâzistan mutasarrıfı Ziya, Erzurumlu Necati, Genç zade Hüseyin ve süvari binbaşılığından emekli Erzurumlu Vehbi beyler seçilmişlerdir.

Fakat, yukarıda da kaydettiğim gibi, Mustafa Kemal Paşa arkadaşları Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf (Orbay) bey le mutabık kalarak, İstanbula gitmeyip, durumu Anadoluda takip etmeğe karar verdi ve böylece orada kaldı.

12 Ocak 1920 pazar günü merasimi mahsusa iae küşat edilerek, ilk fevkalâde toplantısını yapan, son Osmanlı meclisi mebusanına bu suretle biz zat iştirak etmiyen Erzurum mebusu Mustafa Kemal Paşa, bir müddet bekledikten sonra Meclisi mebusan riyasetine, (hastalığı binaen bu günlerde hareketime imkân yoktur. Mezun addedilmemi istirham eylerim) diye çektiği telgrafla mezuniyet istemiş, meclis de 23 Şubat 1920 toplantısında bu mezuniyeti kabul tmişti. Böylece Mustafa Kemal Paşa da, son Osmanlı meclisi mebusanının, son gününe kadar - mezun olarak - Erzurum mebusu kalmıştır.

Şunu da ilâve edeyim ki, Mustafa Kemal Paşa, bu meclise (reis) olmak da istemişti. Bu hususta büyük nutkunda aynen şöyle der: (Mebuslar İstanbulda toplandıklarından bir hafta sonra, riyaset divanı intihabı hakkında ve bu münasebetle meclis riyasetine dair müdavelei efkâra başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki, ben, meclisi reisi intihap olunmayı bazı faydalarına binaen lüzumlu bir tedbir telâkki etmiş ve icap eden zevata da noktai nazarımı bildirmiştim.)

KANDEMİR

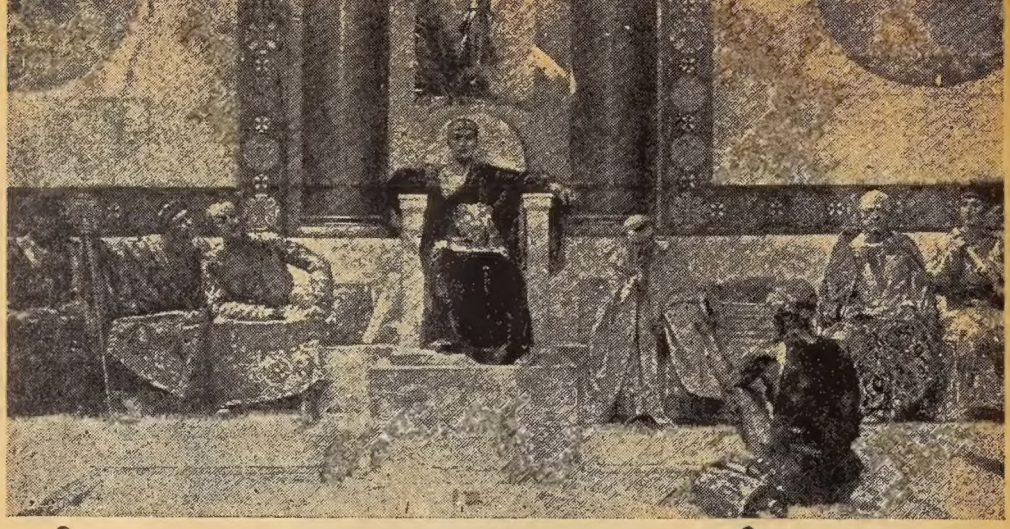

Teodora, Bizans tahtına hükmettiği sıralarda..

Tarihin en korkunç ve fettan kadını:

Teodora'nın Hayatı

— 2 —

Tarihin bu yaman kadını hakkında yazılan bu yazı, arkeoloğların son araştırmaları ile meydana çıkan ciddî tetkikleri de ihtiva etmektedir.

Yazan : **S. KÂMİL**

Bunlardan bir tanesi de Hieria yani Fenerbahçedeki villâ idi. Bu köşkler yalnız Teodora için yapıldığından, onunla bir likte gitmek zorunda olan kalabalık maiyet erkânı ve dalkavuklar gayet tabiî olarak açıkta kalıyorlar ve perişan oluyorlardı.

Teodora evlendikten sonra artık bir daha gönül maceralarına girişmemekle beraber nadiren de olsa zaman zaman bazı taşkınlıklar yapıyordu. Bu taşkınlık, huzuruna çıkanları, kendisinden yardım istemeğe gelenleri, bir pandomima oynar gibi bayağı nükteler ile müşkül durumda bırakmak ve dalkavukların alaylarına hedef yapmaktan ve onları böylece küçük düşürmekten ibaretti. İmperatoriçenin huzurunda bu derece rezil olan bir kimsenin artık bir daha sarayda gözükmesine imkân kalmıyordu. Bu izzet-i nefis kırıcı hareketlere kimse karşı gelemiyordu. Zira herkes biliyordu ki, bu kadının korkunç bir kini vardı ve üzerine bu kini celbetmiş bir şahıs için öülmden başka hiç bir kurtuluş çaresi kalmıyordu. Halk arasında sayısız hafiyelerin ihbarlarından büyük bir korku duyulmasına rağmen Teodora ve kocası hakkında bir takım rivayetler kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Gayri insanî ve gayri meşru yollardan başkalarının servetlerine nasıl el koydukları, hoşlarına gitmemek bedbahtlığına uğrayanları veya servetleri tamahlarını çekenleri nasıl ortadan yokettirdikleri anlatılıyor sarayın mahzenlerindeki zindan ve işkence odalarında cereyan eden korkunç cinayet ve işkenceler konuşuluyordu. Ve bu umumî korku ve uzak durma havası içinde gerek Iustinianos gerek Teodora halk nazarında insanüstü ve esrarengiz birer varlık mahiyeti alıyorlardı. Bir korku rejimi kurdukları muhakkaktı. Netekim, yıllarca önce yeşil partinin hakaretini unutmayan Teodora mavilere taraftar olmuş ve kocasını da bu tarafı tutmağa ikna etmişti. Teodora, maviler tarafında ortaya atılan her isteği ve şikâyeti velevki haksız bile olsa müsait karşılıyor ve imparatoru bu istekleri yerine getirmeğe icbar ediyordu. Bu durum karşısında rakip parti olan Yeşiller için artık hakkı hayatın kalamıyacağı aşikârdı. Yeşiller Teodora ile kocası kardeşlerinin vaktiyle yalvarışlarını gülerek karşılamalarının cezasını fecî bir suretle çekiyorlardı. Teodora'nın taraftarlığı o derece açık idi ki devlet otoritesinin yokedilmesi bahasına bile her husus Mavileri haklı görmekten kaçınmıyordu. Meselâ Mavilerden bir âsiye sopa çektirdiği bahanesi ile bir Doğu eyaleti valisi, Antakya'da şeh

Teodoranın devrinde, bir mozayıka işlenmiş resim.

meydanında aynı surette cezalandırılıyor, kendisine Anavza sokaklarında silâhla tecrüz eden mavilerden iki şah sidam ettirdiği için bir Kilik yprefesi, idaresi altındaki eyâletin merkezinde Teodoranı emri ile çarmığa gerilmek sretiyle öldürülüyordu. Bu vaziyetten şımaran ve cesaret alen Mavilerin herşeye cüret edecekleri gayet tabiî idi. Bu durum bir asayişsizlik ve huzursuzluk yaratmış ve devlet idaresinde yüksek mevkiî olan iki şahsın sebep oldukları memnuniyetsizlik de halk arasında başlayan bir kaynaşmayı büsbütün tahrik etmekte gecikmemişdi. Bu şahslardan biri, Antalya civarında şimdi Eski Antalya adı ile tanınan Side şehrinde doğmuşolan Tribonianos'du. Iustinianos'a hukuk tarihinde eşsiz bir mevki kazandıran kanunların esasını hazırlayan bu değerli hukuk âlimi, para için her şeyi yapıyor ve rüşvet mukabilinde kanunları «Kitaba uydurmaktan» sakınmıyordu. Diğer şahıs ise İstanbul valisi Kappadokyalı Ioannesdi. Gayet sert ve mükemmel bir idareci olarak bilinen bu adamın da hoşnutsuzluk uyandıran tarafı, devlet için lüzem parayı elde etmek için servet sahiplerini korkunç işkencelerle öldürtmekten çekinmeyişi idi. Halbuki imperator bu adamların her ikisini de seviyor ve tutuyordu.

İşte bir taraftan Tribonianos ile İoannes'in sebep olduğu bu hoşnutsuzluk bir tarafdan da Mavilerin taşkınlıkları nihayet 11 Ocak 539 pazar günü büyük bir ayaklanmanın patlamasına yol açtı. Bu isyan hareketi Teodora'nın bütün dirayet ve enerjisini göstermesini temin etmiş ve imperatoru karısına bir kat daha bağlamıştır. Çünkü bu karışaşalık ancak Teodora'nın cesareti sayesinde bastırılmış ve Iustinianos tahtını da ancak onun zekâsının yardımı ile muhafaza edebilmiştir.

O gün Hippodromda her zamanki gibi gine imperatorun önünde yarışlar yapılmıştı. Fakat Yeşillerin toplu olarak oturdukları tribünlerden zaman zaman küfürler ve yuhalar duyulmağa başlanmıştı. Bu sesler imperatorun dikkatini çekmekte gecikmedi ve yollamış olduğu bir memur ile Yeşillerin sözcüsü arasında önce alçak perdeden başlayan görüşme çarçabuk alevlendi. İmperatorun açıktan açığa savurduğu tehditler üzerine «Hem bizi katl ettiriyor hem de üstelik bir de cezalandırmak istiyorsun!» diye haykıran Yeşiller Hippodromu toplu bir surette terkettiler.

Bu gibi hallerde daima adet olduğu üzere, derhal kalabalık arasından gelişi güzel yakalanan yedi kişinin derhal idama mahkûm edilmesi ile işler bir anda karıştı. Çünkü, bunların arasında tesadüfen Mavilerden de bir kişi bulunuyordu. Bu hâdise, düşman iki partinin birdenbire birleşmesine kâfi geldi. İmperator mahkûmların affını kabul etmemişti. Nika! yani zafer! diye bağırarak Hippodrom'dan dışarı uğrayan kalabalık önce valinin sarayına hücum etmişler ve burası yakmışlar sonra da hapishaneleri açmışlardı. İsyan bir an için hızını kaybeder gibi oldu. Halk bazı memurların vazifelerinden atılmalarını istemiş ve bu istek telâşa düşmeğe başlayan imperator tarafından derhal yerine getirilmişti. Fakat 15 Ocak günü imperator yabancılardan derlenmiş olan ücretli muhafız askerlerini halkın üzerine sevkettirince ve bu as-

kerler de Ayasofya kilisesinin kapısı önünde bu kargaşalığı durdurmağa çabalayan din adamlarına çatınca isyan tam mânası ile alevlendi. Bu hengâmede bazı binalar da ateşe verildiğinden Ayasofya ile Hippodrom arasındaki saha alevler içinde kalmıştı. Birkaç sadık bendesi ve mahdut muhafız askeri ile saraya kapanmış olan Iustinianos tehlikenin vahametini anladığından, 18 ocak günü son bir çareye baş vurdu. Hippodromdaki locasına çıkarak, tribünleri dolduran halktan özür dilemek istedi bu teşebbüsü, taş yağmuru ve «Yalancı! eşek!» nevinden küfürler ile karşılandı. Iustinianos ile taraftarları saraya kapanarak korku içinde neticeyi beklerlerken, ahali dışarda yeni bir imperatir seçmeğe karar veriyor ve Anastasios'un yeğeni Hipatios adın da bir adamı arzusu hilâfına ve zorla evinden çıkartarak hükümdar ilân ediyordu. Iustinianos ile Teodaranın saltanatı artık fiilen sona ermiş gibiydi.

Iustinianos ile yakınları korkudan âdeta şaşkına dönmüşlerdi. Alelâcele sarayın iskelesine yanaştırdıkları bir kaç gemiye hazineyi yüklemeğe ve kaçmağa hazırlandıkları bir sırada Teodora ortaya çıkarak onlara kararını bildirdi: «Velevki firardan başka hiçbir kurtuluş çaresi kalmamış dahi olsa gine kaçmıyacağım. Bir tacidar, tacının kaybettikten sonra artık yaşamamalıdır ve ben, imperatoriçe olarak selâmlanmadığıb günleri görmemek azmindeyim. Eğer Kayser sen kaçmak istiyorsan, hiçbir söyliyeceğim yoktur, paran var, gemilerin hazır ve deniz serbesttir, fakat bana gelince, ben hükümdarlık elbisesinin en muhteşem kefen olduğunu ifade eden eski bir meseli seviyorum ve burada kalıyorum. «Herşeyin mahvolmuş intibaını bıraktığı bir anda söylenen bu sözler üzerine Iustinianos ve taraftarları bir an durakladılar ve daha şuurluca bir çare aramağa giriştiler.

Teodoranın temsilî bir resmi.

İsyanı bastırmak için evvelâ el altından para dağıtarak Maviler elde edildi ve onların taraftarlığı temin olundu, bunu kumandan Belizarios ve Mundos idaresindeki kuvvetlerin âsilerin toplu olarak bulundukları Hippodroma yaptıkları bir baskın takip etti. At meydanının duvarları içinde mahsur kalan kalabalık korkunç bir surette kılıçtan geçirilirken, zora imperator ilân edilen Hipatios da yakalanıyor ve ertesi gün idam ediliyordu. Nika ihtilâlinin kanlı bilânçosu, bugünkü Sultanahmed parkının yerindeki Hippodromda öldürülen otuzbin ilâ elli bin arasındaki insandan ibaret kalmadı. Bu zaferin yegâne sahibi olan Teodoranın korkunç kini kolay kolay teskin bulmadı başkendde dehşet verici bir takibat havası esmeğe başladı.

Nika ihtilâlinin bastırılması ile kazanılan zafer Teodoranın kudretinin kati surette tasdiki idi. Şehirler onun adını anıyor, namına heykeller dikiyor, her yerde ismi anılıyordu. Memleketin idaresi bu kadının elinde idi, politikayı tanzim eden, idare adamlarını seçip tâyin eden, din meselelerini, siyasî görüşmeleri tanzim eden hep Teodora oluyor

lu. Fakat bu idarenin daima muvaffakiyetli olduğu da zan nedilmemelidir. Hele yabancı memleketlerde bu durum oldukça garip karşılanıyordu. Teodora entrikalarında o kadar ileri gitti ki, büyük zaferler kazanmış bir kumandan olan Belizarios'u âdeta aptal bir uşak mertebesine indirmek ten ve kendine rakip gördüğü İstanbul valisi Kappadokyalı Ioannes'i ise mahvetmekten zerre kadar çekinmedi. Ioannes öylesine mahvedildi ki, bir zamanlar efsanevî bir serveti ve hudutsuz bir salâhiyet ve kudreti olan bu adam sürgün olarak yollandığı Mısıra giderken bindiği geminin her limana urayışında sırtında sadece bir gömlekle dışarı çıkarılıyor ve yiyeceğini dilenmek suretiyle temin edebiliyordu.

Bu tüyler ürpertici entrikaları, hattâ cinayetleri yanısıra Teodora insanî bir takım icraattan da geri kalmıyordu. Kendi gençliğini unutmamıştı ve zavallı bir takım genç kızların hangi yollarla sukut ettiklerini herkesten iyi biliyordu. Umumhaneleri kapattırdı ve bu evleri işletenleri muhtelif yerlere sürdürdü. Bu evlerde vücüdlerini satarak geçinen düşmüş kadınları fidyelerini vererek kurtardı, ailesi olanları ailelerinin yanına, olmayanları ise, Boğazın Anadolu yakasında kurdurduğu bir yurda gönderdi. Bir taraftan da kocası ile imparatorluğun her bir köşesinde kiliseler, manastırlar yaptırıyordu; ve bunların en muhteşemi Nika ihtilâlinde yanan Ayasofya kilisesinin yerine yaptırılan yeni Ayasofya mabedi oldu.

Kanserden muztarip olan Teodora yavaş yavaş eriyordu, nihayet 548 yılının 29 haziran günü hayata gözlerini yumdu. Onun ölümü ile Iustinianos yalnız çok sevilen bir eş değil, fakat kudretli bir yardımcı kaybetmiş oluyordu. Teodoranın yokluğu, Iustinianos'un 14 aralık 565 de vukua gelen ölümüne kadar bir an dahi kendini belli etmekten hali kalmadı.

Hayatı birçok hikâye, roman ve piyeslere konu olan ve ilk dünya harbinden az bir müddet önce Sardou'nun bir piyesi ile meşhur Fransız sahne sanatkârı Sarah Bernhardt tarafından sahnede yaşatılan Teodora'nın ismini bugün İstanbulda Ayasofya'nın büyük işlemeli sütun başlıklarının gö beklerini süsleyen monogramların bazılarında bulmak kabildir. Teodora'nın adını tebcil eden uzun ve güzel bir kitabe ise, başka bir yerde, şimdi Küçük Ayasofya camii adını taşıyan, eski Sergios ve Bakhos kilisesinin içinde bulunmaktadır. Teodora'nın çehresini, artık gençlik taravetinin kaybolmağa başladığı bir sırada tasvir eden mermer bir baş, bugün İtalya'da Milâno'da Arkeoloji müzesindedir. İnciler ile süslü bir diademin çevirdiği kabarık bir saç tualetinin altında, ince hatlı nârin bir yüz görülmekte ve hey kelin burun kısmı kırıldığı için güzelliği belki ilk bakışta farkedilemeyen bu yüzde, uçları kalkık bir çift kaş ve iri, bakışları ileri tevcih olmuş bir çift göz dikkati çekmektedir. Bu portre bize imperatoriçe Teodorayı belki de en ihtişamlı ve kudretli devrindeki hali ile göstermektedir. Onu, gine İtalya'da Ravenna şehrinde Iustinianos tarafından tamamlanan büyük San Vitale kilisesindeki iki mozaik tabhayet 11 Ocak 932 pazar gülodan birinde de teşhiş etmek mümkündür. Teodorayı maiyeti, nedimeleri, muhafızları

Teodoranın yeni keşfedilen bir büst başı.

ve saray hadımları ile birlikte dini bir bağışda bulunurken tasvir eden bu meşhur ve muhteşem kompozisyondaki Teodora ise, tamamen kıymetli taşlar ve incileri ile süslü, altın işlemeli ergüvani pelerinin içinde ölümünden az evvelki hasta haliyle karşımaza çıkmaktadır. Zayıflamış soluk yüzünde aynı bir çift siyah göz derin bakışları ile seyirciye nüfuz etmektedir. San Vitale kilisesinin diğer bir duvarındaki başka bir mozaikde de, tarihde kendisini meşhur eden bir çok icraatini hattâ tahtını ve belki de hayatını bu kadına medyun olan imperator Iustinianos görülmektedir.

Osmanoğullarının ilk zamanları üzerinde faraziye ve tahminler

Yazan: Nahid Sırrı ÖRİK

Tarihimizin bu çok mühim mevzuunu, yeni buluşlarla mukayese ederek anlatımaktadır.

Gelecek sayımızda.

Esir pazarında, cariye satın alınıyor.

Haremden Mektuplar: 9

II. Bayezit'in kızı Fatma Sultanın kocası çapkın mıydı?

Yazan:
M. Çağatay ULUÇAY

II. Bayezid'in kızlarından en bedbahtı, babası gibi «Sufi» adını taşıyan Fatma Sultan idi. Fatma Sultan, devrinin ünlü ve zirlerinden Davut paşanın oğlu Mustafa paşa ile evliydi. Mustafa Paşa, çapkın ve oğlanlarla düşüp kalkan bir adamdı. Fatma Sultan, kocasının kendisini ihmal etmesine, oğlanlarla âlemler tertip etmesine senelerce göz yumdu. Fakat paşa, Antalya sancak beyi olunca, edep ve hâya perdesini yüzünden atarak genç delikanlı avcılığına başlayınca, durum değişti. Bu işte Elmalı Kadısı ile kethüdası da kendisine geniş alanda yardım ediyordu.

Kocasının ihmaline ve sefahatine senelerce göz yuman Fatma Sultan, şehri saran dedikodulardan ve yüz kızartıcı söylentilerden cesaret alarak, durumu babasına bildirmeğe karar verdi. Babası II. Bayezide şu içli ve üzüntülü mektubu gönderdi. Bu mektupta ihmal edilen bir kalbin, ezdelenen bir ruhun iniltileri ve ıstırapları en asîl şekilde ifade edilmiştir. Geliniz bu içli ve mânalı mektubu hep beraber okuyalım:

«Yüz yere koyub âsitan-ı saadete yüz sürmekten sonra, arz-ı kemter kemine budur kim, eğer sultanımın âlî himmetinden, şefaatinden zaahir olub bu biçare halimden istifsar ederse benim devletim başım, tacı ve saadetim güneşi sultanım ben biçare karabaşımızı gözü yaşlu ve bağrı beşlû kâfir elinde dutsak olmuş miskin dermanda kalmış hâli yabana sığmaz vallah ve billah ve tallah benüm devletlû sultan babam dirliğim yokdur. Bir kişiye düştüm ki, beni kelp hesabına saymaz. Elin oğlanların zulümle atasından, anasından alur. Heman işi gücü oğlanlar derdindedir. Benim devletlû padişahım, bir yıldır bunda gelelidenberu bir gün bir saat gülmedim. Bir kaftanımı geymedim, bir hil'atımı görmedim, dul avret gi

bi dirilirüm. Benim devletlû ve saadetlû sultan babacuğum, beni mhalim kalem birle tahrir olunmaz. Ve benim devletim ve saadetim sultanım bundan evvel dahi devletlû padişahım mübarek sefere tevecüh etmemiş iken kâğıtcuk yazub sultanımın âli dergâhına Elmalu Kadısı hayvan kâtibi ile isal olmuş idi. Ol bedbaht vermemiş. Mektubu gine getürdü. Ol kâğıdın suretin alıb ben Mustafa Beye yarayayım deyub ona seferden gelicek gösterdi. Kethüdası Davut derler bir müzevir mel'un idi, anınla karındaşlaşub Mustafa kulunuza dürlü fesadlar öğredürler. Ana itibar etme, senin ile tuz ekmek yeyüb seni kovlaya deyu devletlû padişahım Elmalu Kadısı Seyidi Mahmud derler kalb oğlu derler bir müzevirdir ki, dünyada bir dahi manendi yoktur. Bir mes'eleye cevab vermek bilmez, şeriata muhalif işler işler. Müslümanların ah-ı fığanı ayuka çıkub gelüb ben biçare Karavaşmıya şikâyet ederlerdi. Devletlû padişahım suçum günahım bu ki, müslümanları incitmesün derdim. Ol sebebden benimle adavetler edüb Mustafa kulunuz ile ve Kethüdası Davut ile ittifak berkidüb gece gündüz yemekde içmekle, oğlanlar ile beni itibar etmeyüb dürlü fesadlar ederdi. Benim devletlû ve saadetlû padişahım, ben biçarei bu gurbetten halâs edesiz. Devletlû sultanım, devletlû didarınıza şol kadar müştak oldum ki, dille vasfetmelu değildir. Heman devletlû sultanımın eşiğine yüz süreyim, ölürsem bâri hasret ölmiyeyim. Ve benim devletim ve saadetim sultan babacuğum, vallah ve billah ve tallah eğer yek zerre kadar suçum günahım var ise bana inanmazsanız Antalya Kadısına sorun, benim halimi ki, bei bunda neler çekerim. Onlar bilürler. Benim devletim ve saadetim sultanım babacuğum, kabalar yerine aba lar geyem arpa ekmeğin yeyem, tek sultanımın devletlu eşiğinde olam. Sultanımdan temenna ve istid'a oldur kim, ben biçareye icazet buyura, varam sultanımın eşiğinde olam. Nice kişiler it kuş sultanımın saye-i devletinde hoş geçerler birisi ben biçare olayım. Tek bu gariblik kalmıya yım. Baki ferman sultanım.

Haremde bir cinayet. (Avrupalı bir ressamın hayali ile)

Bad-ı ömret bî kıyas bad-ı usret ber devam
Bad-ı taht-ı kâmuran bad-ı cahet payidar
Kemter kemine
Karavaşınız Fatıma

Mektubun sağ alt yanında şunlar yazılıdır:

«Ve benim devletlû padişahım bunda ol Elmalu Kadısı hayvan kâtibinin ve Mustafa kulunuzun kethüdası Davud'un hakkından dergâh-ı muallâya mektub gönderüb arzetmiştim. Benim devletlu padişahım ol iki müfsidin hakkından gel (in) mesine ikdam oluna. Allah için ve Resulüllah için olsun bu biçareyi gam ve gussadan kurtarasız. Ve illâ helâk olurum. Benim devletlû padişahım, vallah ve billâh sultanımın ayağı toprağı hakkiyçün bir sözümde yalan olacak olursam işde başım, işde kılıcın, devletlû padişahım, kanım helâl olsun ve benim devletlû padişahım, Baki ferman sultanımın.» (1)

(1) Top. Müz. Arş. No. E. 11999. Bundan başka aynı şekilde bir mektubu da kalfasına vardır.

Eski Vali Fazlı Güleç hatıralarını anlatıyor

Yeni Tarih Dünyası, tarihî şahsiyetlerin henüz tarihe intikal etmemiş hâtıralarını da sayfalarına yer vermektedir. Birinci kısmını sekizinci sayımızda neşrettiğimiz Fazlı Güleç'in hâtıralarını, bu nüshamızda bitirmekteyiz.

Yazan: KANDEMİR

Sayın Fazlı Güleç, İstanbulda vali muavini iken, kapısına: «Vurmadan girinizl»/diye bir levha astırmıştı. Bütün dairelerde o zaman olduğu gibi, bu gün de resmî makam sahiplerinin yanına halk destur suz, salavatsız giremez. Fazlı Güleç'in o devirde kapısına astırdığı bu levha halk üzerinde çok iyi tesir bırakmıştı. Her vatandaş her istediği zaman onun yanına,, kimseden izin istemeğe lüzum görmeden girebiliyor, derdini anlatarak işini görebiliyordu. Bundan herkes memnundu. Ve, herkes Fazlı Güleç'e karşı sempati ve sevgi duyuyordu. Bu hâdiseyi hatırlatarak, kendisine dedim ki:

— Bu şekilde, her isteyenin yanınıza sokuluşu sizi yormuyor muydu?

— Bilâkis... masamın başın da çalışırken; kapının her vuruluşunda, başımı işimden kaldırıp «Buyurun!» demek suretile dikkat israf ediyorum. Sonra, bulunduğum yer, benim şahsî evim değil; milletin resmî dairesi idi. Orada, halkın işini görmekle mükelleftim. Müracaatları karşılamak, icabını yapmak vazifemdi. Milleti kendi dairesinde teşrifata tâbi tutmağa ne hakkım vardı? Eğer, resmî işler icabı birisile gizli konuşmam icabediyorsa, onu başka odaya alabilir ve konuşabilirdim. Fakat, daimî, surette oturduğum yer ve makam, halkın açıkça işlerinin görüleceği yerdi. Halk, doğrudan doğruya gelip derdini anlatabilmeli idi. Onun için, halka lâyik olduğu şekilde hizmet etmek lâzımdı. Keddimizin omakamlarda, ancak halk adına bulunduğumuzu bilmek vazifemizdir. Ben, bunları işte bu düşünce ile yapıyordum.

Şunu da ilâve edeyim ki, taşrada halkın valileri ziyaret etmeleri, daha da zor hale getirilmiştir. Kapıda bir polis durur, geleni uzaklaştırır, halk valinin yanına girilemiyeceği kanaatına sahip edilir. Bu, böyle olmamalıdır.

— Memurluk hayatınızda ölüm tehlikesi geçirdiniz mi?

— Kurtuluş savaşı sırasında Çal'da kaymakam iken, bir gün bir haber aldım. Bazı başı bozuklar, ova köylerinde soygunculuk ediyorlamış. Çok gençtim. Bu haber çok ağrıma gitti. Dayanamadım. Jandarma bölük ve takım kuman danlarını ve bir de er yanıma alarak; atlara binip 40 şakinin peşine düştük. Biz gidinceye kadar onlar seksen kişi olmuşlar. Benden tecrübeli olan jandarma bölük komutanı:

— Geri dönelim; dedi.

Ben buna dayayanamadım:

— Ayıptır, halkın yüzüne nasıl bakarız? dedim ve yola devam ettik. Pervasızca girdiğimiz köyde, şakilerle karşılaştık. Jandarma bölük komutanına:

— Silâh çat, kumandası ver; dedim. Verdi... Bütün şakiler itaat ettiler. Çoğu asker kaçakları olduğundan, bu emre gayri ihtiyarı uyuvermişlerdi.

— Herkes kendi köylüsü olanları alıp götürsün; dedim. Aldılar gittiler. On altı şaki kaldı. Onlara da:

— Onbeş güne kadar gidip şubelerinize teslim olacaksınız; diye emir ve mühlet verdim. Ama hakikatte bu emrimi yerine getirecek hiç bir kuvvetim olmadığından mühleti kendime vermiş oluyordum. Nitekim, dinlemeyenler teslim olmadılar. Bunun üzerine, onbeş gün sonra hazırladığım bir müfrezeyi, takibe yolladım. Hepsini birer birer yakalattım.

Bu hâdise böyle bitti, ama, sonradan haber ahyorum ki, şakilerin bulunduğu köye ilk gidişimizde, o seksen kişi aralarında bizi imhaya karar vermişler.. ve nasılsa, bu felâketten kurtulmuşuz. Bunu, biz duymamıştık, Ankara duymuş.

O zamanki âmirim, Denizli mutasarrıfı Faik Öztrak bu hâdiseyi Ankaradan öğrenmiş, telâşa düşmüş, beni aradı. Telefonda beni karşısında sap sağlam konuşur görünce, geniş bir nefes aldı:

— Ben de seni kurtarmak için tedbirler alıyordum. Nedir bu ihtiyatsızlığın? diye bir güzel haşladı.

Bildiğiniz gibi, sonradan İçişleri bakanı olan rahmetli Faik Öztrak, hâtıralarında bu meseleyi tafsilâtiyle yazmış olduğunu bana söylemişti ama, yazık ki, bunu okumak bana nasip olmıyacak.

— Neden?

— Rahmetlinin vasiyetine göre, bu hâtıraları, içinde adı geçenlerin hepsi dünyadan göçtükten sonra yayınlanacaktır.

— Başka tehlikeler atlattınız mı?

— Saymakla biter mi? Mahkemelere bile düşüyorduk. Meselâ, yine Çalda kaymakam bulunduğum sırada, başıma bir iş geldi. Bu bölgede üç tüccar vardı. Bunların beslenmesi oradaki un fabrikasından sağlanıyordu. Bir gün komutanın yanıma gelerek, askerlerin iaşesinin zorluğa uğradığını yana yakıla anlattı. Benden çare istedi. Kurtuluş Savaşının en zor günleri idi. Askeri aç bırakamazdım. Halbuki, şâr vergisi gelirlerinin taksitleri Garp cephesi veznesine tahsis edildiği için, mültezim ambarlarına alınmış hisselerden başka zahireye elkonmaması emrolunuyordu. Buna rağmen, bütün makamlara birer tel çekerek, mültezim ambarlarına elkoyacağımı bildirdim. Ve, zahireyi alıp derhal askerlere verdim.

Vay, efendim; sen misin bunu yapan?... Maliye Bakanlığı küplere binmiş, mahkemeye verilmemi emrediyor. Hiç telâş etmedim. Daha önce de dediğim gibi, idare hayatında sorumluluktan korkulursa, iş görülemez. Askeri aç bırakmamak için, bir idare âmiri sıfatiyle bu sorumluluğu seve seve kabul etmiştim. Mahkemeye de gitseydim, eminim ki beraet ederdim.

— Gitmediniz mi?

— Gidiyorduk ama, oradaki Kolordu Komutanı Fahrettin paşa (Altay) Maliye Bakanlığına şiddetlice bir yazı yazmak suretiyle, hakkımdaki tahkikatı durdurmuştu.

— Memurluk hayatınızda hiç ağladınız mı?

— Hayır, ağlamadım ama, ağlamaklı oldum. İzmirde vali iken İçişleri Bakanlığı ile bütçe meselesinden bir münakaşa çıktı. Ankaraya gittim. İl bütçesinden 300.000 liralık bir açık vardı. Kapatmak lâzımdı. Maliye Bakanlığı ise, bu parayı benden istiyordu. İçişlerindeki komisyonda meselenin münakaşasını yaptık. Fakat, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, «İllâ 300.000 lirayı isterim» diye tutturdu. Vermedim, ama, kurtarıncaya kadar da anamdan emdiğim burnumdan geldi.

— Ya, en çok sevindiğiniz, güldüğünüz gün?.

— Benim adım zaten Güleç; Neşesiz dakikam olmadığı için, en çoğunu tâyin edemiyeceğim.

— Meselâ vali olduğunuz gün?

— Biliyorsunuz, maiyet memurluğu ile başladığım memurluk hayatımda bucak müdürlüğü, Çal, Dinar, Bayındır, Bergama ve Adalar kaymakamlığı, sonra mülkiye müfettişliği, İzmir ve İstanbul vali muavinliği de yapmış, birinci genel müfettişlik başmüşaviri bulunuyordum ki, bir arkadaşımdan «Bursa kaplıcaları safanız mübarek olsun» diye bir telgraf aldım. O sıra da genel müfettiş Hilmi bey çağırdı:

— Rüyâ gördün mü, dedi.

— Gördüm, dedim.

— Ne gördün?

— Bursa valiliği.

— Ya?. demek sen telgrafhaneden benim şifreleri almışsın!...

— Hemen, arkadaşımdan aldığım telgrafı gösterdim. Fakat halimde bir fevkalâdelik göremediği için şaştı:

— Hiç sevinmedin galiba?

— Meyus değilim ki, sevincim belli olsun; dedim.

Sayın Fazlı Güleç, bu ilk Valiliğinden sonra, bir aralık mebus ta olarak, İzmir, Balıkesir, Kocaeli, Edirne gibi mühim merkezlerde daima başarı ile ve kendini halka sevdirerek,, valilik ettikten sonra, üçbuçuk yıl önce emekliye ayrılmış olduğuna göre, acaba bu inzivaya çekilmiş devrinde otuz yedi yıllık ömrünü memurluğa hasretmiş oluşundan pişmanlık duymuş mudur; diye düşündüm. Bu merakımı açıklayınca, güldü:

— Aslâ pişman değilim. Maddî düşünenler pişman olurlar. Ben, fâni olduğumu biliyorum. Bu sebeple manevî kazancı tercih ediyorum. Niçin pişman olayım? Nereye gitsem, karşıma beni tanıyan biri çıkıyor. Üç yıllık emeklilik hayatımda hiç bir işimde yardımcısız kalmadım. Her yerde, hem de samimiyetle yardımıma koşan, yüzlerini ilk defa gördüğüm dostlar buluyorum. Çok zengin olan öylelerini de görüyorum ki, aradıkları en küçük bir ilgiyi, yardımı bulamıyorlar. Benim hayatımı vakfettiğim memlekete ve milletime yaptığım hizmetler karşılığını manevî cepheden görmekle her gün duyduğum sevincin hududu yoktur. İnanın, o kadar mesut ve bahtiyarım, öyle göğsüm kabarıyor ki, bir ömrüm daha olsa, bir ân bile irkilmeden yine devlet memurluğu hizmetine harcardım, kendimi...

— Son sorum, üstadım, iyi bir idare âmiri olmak için sizce ne lâzımdır,

— Bence sorumluluktan kaçmak isteyen, fedakârlık duygusundan mahrum şahsiyetler, vâkıa kolayca sorumluluktan kaçıp kurtulabilirler ama, bunların takdir melekesi gelişmez ve onun için de sadece memur olurlar.

Bu sebeple, iyi bir idare âmiri, eğer kendi gibilerini yetiştirmek istiyorsa, bu arzusunda samimî ise, memuru kanunların sorumluluğu ile başbaşa bırakmalıdır.

Şunu da söyliyeyim ki, ben «İdarenin kitabı yoktur» sözüne kat'iyyen inanmam. Bu yanlıştır. Bilâkis idare, büyük, geniş bir kültüre ve bilgi işidir. Üst tabakalara sağlanan kolaylıklarla, kanunlara karşı alınan tavırlar anormaldir. Kanunların nerede yürümiyeceğini takdir etmek zordur. Fedakârlık işidir. Gerektiği zaman, bu uğurda mahkûmiyete bile göğüs germek lâzımdır. İnisiyativ denilen idare meziyeti, kanunlara karşı saygısızlık ve serkeşlik değildir. Aksine, kanunların hükümlerine boyun eğerek, memlekete, millete hizmet etmektir.

Kandemir

Attilâ orduları Avrupa şehirlerinde.

Avrupalıları dize getiren Türk;

Yenilmez Kuvvet Attila

Yazan :
M. Çağatay ULUÇAY

Erisini, Hün Türkleri imparatorluklardan biski çağlarda en büyük kurmuştu. Hünler bilhassa hâkân Mete zamanında kuvvetlenmişler, Çinden Hazer denizine kadar uzanan ülkeleri ellerine geçirerek büyük bir imparatorluğa sahip olmuşlardı.

Çin imparatoru, Meteye boyun eğmiş, Asyada bulunan kırallar önünde diz çökmüş, onu efendi tanımışlardı. Kuvvetli Çin imparatorları Hün süvarilerinden o derece korktular ki, sonra Kuzey Çini baştan başa kapla yan Çin seddini yapmak zorunda kaldılar. Böylece Mete ve onun silâh arkadaşlarının adları dilden dile, kulak tan kulağa ün saldı. Onların hamaset destanlarını Ozanlar kopuzlariyle, şairler şiirleriyle söylediler. Oğuz destanı ,işte bu büyük kahramanın maceraları ve menkıbelerinin bir hikâyesi olarak bugüne kadar geldi.

Meteden yedi yüz yıl sonra, onun kanından yine bir hâkân doğdu. O da, ününü ve sanını Batıda yaptı. Dünyayı titreten Roma imparatorluğuna diz çöktürdü. Bu Batı Hünlerinin komutanı ve hâkânı Attilâ idi. Metenin ölümünden osnra, Hünlerin bir kısmı; eskiden olduğu gibi Batıya göç ettiler. Hazar denizi kıyılarında yerleştiler. Oradan da kalkarak, Avrupaya akınlara başladılar. Bu sırada Batının en kuvvetli devleti, Roma imparatorluğu idi. Sınırları İngiltereden Büyük Çöle, Fırat ve Tuna kıyılarından Atlas Okyanusuna kadar uzanıyordu. Asya, Afrika ve Avrupada, büyük bir imparatorluk kurmuştu. Sözü her yanda geçiyor, buyrukları kanun gibi derhal yerine getiriliyordu.

Attilânın ilerlemesinden biraz önce, Doğu ve Batı Roma imparatorluğu adına iki imparatorluğa ayrılmıştı. Batının merkezi, Roma; Doğunun ise bugünkü İstanbul (Konstantinople) idi. İşte, Cihan imparatorluğu kuran Romalılar, şimdi Attilâ karşısında ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

Attilâ, şayan-ı dikkat bir hükümdardı. Kısa boylu, büyük başlı ve çok kuvvetli idi. Rengi sarı, gözleri siyah, par lak ve küçüktü. Kızdığı vakit bakışları sertleşir, karşısındakileri titretirdi. Attilâ, zamanında Hünleri büyük ve şanlı bir millet olarak etrafında topladı. Hazer denizi kıyılarından kalkan Hün-

ler, Karadeniz ve Tunaya kadar yaşayan kavimleri ileri sürerek Tuna kıyılarına kadar geldiler. Hünlerin önünden kaçan kavimler, korkudan, önüne gelen Roma imparatorluğu ordularını yenerek, imparatorluğun sınırları içine yerleştiler. Ana evlâdını, baba kardeşini seçemez oldu. Bin ayak bir ayak üzerine geldi. Avrupada korku ve heyecan başladı.

Attilâ, Tuna kıyılarına gelince, yön değiştirerek Balkanlara doğru sarktı. Geçtiği yerleri allak bullak etti. Bizans imparatorunu ve ordusunu perişan etti? Boğazlarla Termopil arası kan ve ateş içine düştü. Bu durum Bizans sarayını dehşete düşürdü. Çünkü, Hün süvarileri İstanbul sûrları önünde cirit oynuyorlardı. Bizans imparatoru Attilâya çok miktarda para vererek, İstanbulu almaktan kurtardı.

Attilâ şimdi Avrupa ve Asyanın hâkimi idi. Elinde geniş ülkeler ve büyük ordular vardı. Bunları dünyayı eline geçirmek ve başına geçmek istiyordu. Kafasına, dedesi Mete gibi Hâkânlar hâkânı, kıralar kıralı olmağı koymuştu. Attilâdan korkan Avrupalılar ona, «Tanrının kırbacı» adını verdiler.

Bizans zaferinden sonra Attilâ ve Hünler o kadar çok kuvvetlendiler ki, Avrupalılar ve Romalılar onu durduramayacaklarına, devlet ve medeniyetlerinin sonu geldiğine inandılar. Attilâ, Doğu Romayı vergiye bağladıktan sonra, Batı Roma imparatorluğunun en zengin memleketlerinden biri olan Galya (Fransa)üzerine yürüdü. Yeni yeni zaferler kazanarak, milletleri ordusu içine karıştırarak, Galyanın kalbi olan Orlean şehrine kadar gitti; şehri kuşattı. Bu sırada Galyada Gotlar oturuyordu. Kıralları Teodorik idi. Roma bu durum karşısında, Avrupada yaşayan milletleri Türklere karşı birleşmeğe davet etti. Hristiyanları Attilâ aleyhine kışkırttı. Teodorik ile birleşerek Aetyüs adlı bir kumandan idaresinde büyük bir Roma ordusunu Galyaya gönderdi.

Bizans sarayında Attilâ'nın kumandanlarına verilen ziyafet.

Gotlar Germenlerdendi. Onlar da çok iyi cenk eden cesur bir millettiler. Yiğitliklerinin derecesini anlamak için Attilâ ile çarpışmağı candan istiyorlardı. Böylece Gotlar, Franklar, Vizigotlar, Süenler ve Romalılar birleşerek, Orleanı kuşatan Attilâ üzerine yürüdüler.

Attilâ, yiğit olduğu kadar da, çok zeki bir devlet adamı idi. Büyük bir ordunun kendisine doğru gelmekte olduğunu duyar duymaz, muhasarayı bıraktı. Şehrin yakınındaki Şalon ovasına git-

Attilâ'nın âşık olduğu kadın.

ti. Bu ovada ünlü süvarileri mükemmel savaşabiliecekler di. Nihayet iki ordu bu ovada karşılaştılar. Attilâ savaştan önce atına bindi. Şanlı askerlerinin arasına girdi. On lara Romalıları ve Gotları yenebileceklerine dair, ateşli ve heycanlı bir söylev ver di. «Bizzat kendim, ilk mızrağı düşmana atacağım. Mız rakları benim gibi atmayanlar ölecekler» diyerek hü cum emrini verdi.

Hün ordusu bir sel gibi düş manlar üzerine aktı. İki ordu arap saçı gibi birbirine girdi. Kan gövdeyi götürdü. Ovanın kenarındaki Şalon suyu kan renginde aktı. Dün yanın görülmemiş savaşların dan biri başlamıştı. Kılıç, mızrak, ok sesleri trampete ve boru sadaları, at kişneme leri ve savaş nârâları ortalığı inim inim inletiyordu. Bü yük Okyanus kıyılarından kalkan Hünler, Atlas Okyanusu kıyılarına gelmişler, bu rada Asyanın kaderini deniyorlardı. İki kıt'a burada dile gelmiş, kudret, kuvvet ve san'atlarını göstermeğe uğraşıyorlardı. Bu boğuşma ve kanlı savaş saatlerce sürdü. Orduları ancak akşamın karanlığı birbirinden ayırabil di. İki taraftan binlerce insan ve hayvan ölmüştü. Denildiğine göre, ölülerin sayısı 200.000 idi. Ölüler arasında Got kıralı Teodorik te vardı.

Savaştan sonra Attilâ ordusuna kamp kurdurdu. Etrafını, ağırlıkları taşıyan araba ve yüklerle çevirdi. Attilâ, son adımına kadar savaşmağı kafasına koymuştu. Bunun için ertesi sabah, ordusunu tekrar savaş meydanına dizdi. Düşmanlarının karşısına dikilmesini bekledi. Fakat Romalılar ve Gotlar bu cesareti gösteremediler. Yeni Got kıralı tahtını düşünerek savaş meydanını terketti. Ünlü Roma komutanı Aetyüs te kendine güvenemiyerek, Şalon ovasından uzaklaşmak zorunda kaldı. (451).

Bu durum karşısında Attilâ, merkezi olan Macaristana döndü. Orada, Avrupanın hâkimi olan Batı Romayı yıkmak için hazırlıklara başladı. Bahar gelince, ünlü süvarileri Alplere doğru yürüdü. Anibal ve Alarik gibi, Kuzey İtalyayı saran Avrupanın en yüksek dağlarını bir ova gibi aşarak, Po'ya vardı. Önüne gelen şehirleri zaptederek, mallarını askerlerine vererek Romaya ilerledi. İtalya baştan başa ayağa kalktı. Bu ünlü komutan ve cesur ordusunun gelişinden Romalılar dağlara, tepelere, hattâ bataklıklara kaçtılar.

Romalılarda İtalyayı koruyacak cesaret ve kuvvet yoktu. Eskiden dünyayı titreten Romalılar, şimdi yaptıklarının cezasını çekiyorlar, kaçacak yer arıyorlardı.

İtalyada herkes, sonlarının geldiğine inanmağa başladı. Roma imparatoru, merkeze doğru ilerleyen Attilâya, başta Papa ve iki konsül olmak üzere bir heyet yolladı. Heyet Attilânın kampına vardı. Hâkân bunları atı üzerinde kabul etti. Papa, Attilânın üzengide bulunan ayaklarını öperek, Romaya yürümemesini rica etti. Bu arada, ağır hediyeler verdi. Bol para teklif etti. Romanın kaderi, Attilânın tek bir kelime söylemesine veya bir işaretine bağlanmıştı. Attilâ, bu yalvarış ve teklif karşı-

(Sonu 427 nci sayfada)

Türkiyeye ilk defa gelen tayyareci Bleryo

Türk Tayyareciliğinin Tarihi

Yazan: Muharrem GİRAY

1905 te Amerikada Rayt kardeşler, icadettikleri uçakla dikkati çekmeğe ve uçuşlar yapmağa muvaffak olmuşlar ve bunu hükümete satmağa başvurmuşlarsa da, «bu, basit spor makinesinden ibarettir. Alamayız. Başka tarafa satın» cevabı ile karşılaşmışlardır.

İcad sahiplerinin bu cevap karşısında cesaretleri kırılmamış, diğer icatlar sahiplerinin, meselâ Edisonun karşılaştığı zorlukları, çektiği yoksullukları hatırlamışlar ve:

— Hiç kimse kendi kadir ve kıymetini kendi memleketinde takdir ettiremez; düşüncesine uyarak, Fransanın sekiz on yıldanberi böyle bir âlet meydana getirmek için çalışmakta bulunmasını da hesaba katarak, keşiflerinin Fransada iyi karşılanacağını düşünmüşler ve hemen oraya gitmişlerdir. Fakat, bu defa, da, Fransızların dört mühim şartı ile karşılaşmışlardır. Bu şartlar şunlardır:

1 — Yapılacak uçağın iki kişiyi birden taşıyabilmesi,

2 — Her türlü araziden uçuşa kabiliyetli olması,

3 — Düz bir sahada en az elli kilometre gidebilmesi,

4 — 300 metre yükseklikte iken motörde bir arıza olursa, kazasız yere inebilmesi.

İcat sahipleri, bu şartları üç yıl daha çalışmak suretiyle tahakkuk ettirebilmişler ve yeni icatlarını Fransızlara 500 bin franga satmışlardır. Bundan sonra uçakçılık, İngiltere, Almanya, İtalya, Rusya ve Avusturyada da başlamıştır. Fakat, ilk zamanlarda bu yeni icat, önce bir silâh olarak orduyu, sonra da spor düşüncesiyle heveskârlarmı ilgilendiriyordu.

1909 yılının Temmuzunda, Lui Bleryo, tek satıhlı uçağı ile Manş denizini geçiyor ve Fransa ile İngiltere arasında ilk hava yolu bu suretle açılmış oluyordu. 1910 şubatında İstanbula gelen Bleryo, henüz iptidaî sayılan uçağı ile Taksim meydanından havalanmış ve İstanbul halkının merakla takip ettiği bu uçuşu, uçağının Kasımpaşa deresine düşmesi ve kendisinin de bacağından yaralanmasiyle neticelenmişti.

O sıralarda Harbiye Nazırı (Millî Savunma Bakanı) bulunan Mahmut Şevket Paşa, rahmetli tayyareci Fethi beyi, uçakçılığı tetkik ve takip etmek üzere, Paris ataşemiliterliğine tâyin etmiş ve 1911 yılında Parise gönderilmeleri kararlaştırılan süvari yüzbaşılarından Fesa ve istihkâm üstteğmenlerinden Yusuf Kenan da, Temmuz başında yola çıkarak, Parise varır varmaz Lui Bleryo'nun açtığı uçakçılık okuluna girmişlerdir. Sekiz ay sonra da diplomalarını alarak, dönen Fesa ve Yusuf Kenan, 27 Nisan 1912 de yapılacak geçit resmine katılmak için hazırlıklara başlamışlardır. Fakat, Depr Dossen fabrikasından alınarak getirtilen ve Bakırköyün Safra köyü yanında kurulan çadırlara yerleştirilen ve henüz montajı yapılmamış uçaklar, Mart sonlarına doğru çıkan müthiş bir lodos fırtınası sonunda, çadırlar devrilmiş, uçaklar sürüklenmiş, kanatları ve diğer bazı kısımları kullanılamıyacak şekilde kırılmış, harap olmuştur. Nihayet, Rep fabrikasına ısmarlanan uçak, iki makinistle birlikte gelmiş ve Gordonbel idaresinde Safra köyünden havalanarak Kâğıthane sırtları üstünden, Hürriyet-i Ebediye tepesine gelmiş, burada toplanmış halkın takdirleri arasında geçit resmine katılmıştır.

İlk havacılarımız Fesa, Fethi, Nuri ve Yusuf Kenan ve daha sonra Mısır yolculuğunu başarı ile yapan Salimdir.

1914 te, Şubatın sekizinci günü çok sisli bir havada Fethi; yanında Harbiye Ne-

zareti (Millî Savunma Bakanlığı) yaverlerinden Sadık olduğu halde, Kahireye hareket ediyor, arkalarından da Nuri, yanında topçu üsteğmeni İsmail Hakkı olduğu halde yola çıkıyor. Fethinin uçağı Bleryo tipi idi ve «muavenet-i milliye» adını almıştı. İlk merhale olarak, Eskişehire indi. Fakat Nuri, sisin çok fazla olması yüzünden yoluna devam edemiyerek Yeşilköye döndü. Dört beş saat sonra sis hafifledi ve Nuri tekrar yola çıktı. İznik üzerinde yolunu şaşıran Nuri, Osman iline kadar kaymış ve orada yere inerek geceyi geçirmişti. 11 Şubatta Fethi, uçağı ile Torosları aşmış ve Tarsusa varmıştı. Bu sırada Nuri, uçağının motorundaki bozukluğu tamir ederek, Fethiye yetişmeğe uğraşıyordu. Fethinin uçağının motörü de bozulmuş ve yolda Beyruta inerken hayli sakatlanmıştı. Tamiri tamamlamadan tekrar yola çıkmış, Humustan geçerek, Şamda Nuri ile buluşmağa çalışıyordu. Nurinin uçağının adı Prens Celâlettin idi. 14 Şubat günü Şam'a inmeğe muvaffak oldu. Fakat, Fethinin Muavenet-i milliye adlı uçağı, beklemelere rağmen gelmedi. Yapılan aramalarda, uçağın Tabariye yakınında düştüğü, içinde bulunan Fethi ve Sadığın şehit oldukları anlaşıldı. İlk hava şehitlerimiz bunlardır.

Nuri, Fethinin başına gelen kazaya rağmen kendi uçağı ile yine havalanmış ve yolda denize düşmüştür. Yanındaki İsmail Hakkı yüzme bildiği için kurtulmuş, Nuri ise koma halinde denizden çıkarılmış ise de, hastahanede ölmüştür.

Başlanmış olan bu Kahire yolculuğu sonradan tekrar edilmiş ve tayyareci Salim, yanında kurmay yüzbaşı Kemal ile birlikte Kahireye varmış ve halkın coşkun gösterileri arasında inmiştir.

Muharrem GİRAY

Dün, Bugün

Afyon ve Esrar kullanma yasağı

Hükûmetin zehirli içkilerle haklı olarak açtığı mücadele, bize eski devirleri hatırlattı. Bu sayfalarımızda, afyon ve esrarın nasıl yasak edildiğinin meraklı safhalarını okuyacaksınız.

Yazan : Reşad Ekrem KOÇU

Alkollü içki ve tütün gibi keyf vasıtaları, hilkaten rind meşreb olmıyan ulema arasında hoş görülmezdi, ulema efendilerin keyf düşkünleri afyon yutarlardı. Dördüncü Muradın yasaklarla dolu istibdad devrinde afyon kullanmak ta yasak edilmişti. Padişahın bu yasağına kurban olanların başında kendi Hekimbaşısı Emîr Çelebi gelir. Kıymetli bir tabib, zaîf ve rind bir adam olan Emîr Çelebinin öldürülmesi, Türkiye tarihinde bir eşine rastlanmıyan vakalardandır. Çok şiddetli içki yasağına rağmen, Padişahın gözdeleri, nedimleri, ayyaş hükümdarın içki âlemlerine iştirâk ederlerdi; Dördüncü Murad, zaman zaman Hekimbaşısının ahvalinde de değişiklikler görerek keyfe itiyadını hissetmiş ve bir gün:

— Efendi, sen afyon yer misin? diye sormuştu. Zavallı Emîr Çelebi, başı korkusundan yalan söylemiş:

— Hayır Sultanım! diye inkâr etmiş.

Padişahın gözde mahbubu Silâhdar mahbub Mustafa Paşa, himaye etmek istediği bir tabibi hassa hekimleri arasına almasını Emîr Çelebiden rica etmiş imiş. Emîr Çelebi de bu ricayı emir telâkki ederek derhal yerine getirecek yerde: «Bir gedik boşalsın, verelim» demek gafletini göstermiş imiş... Silâhdar Paşa da Hekimbaşıya bu mad deden kin bağlamış...

Emîr Çelebi gayet güzel satranç oynardı, Sultan Murad da namlı satranççılardandı ve ekseriya Emîr Çelebi ile, saatlerce satranç tahtası başında otururdu; bir gün yine Emîr Çelebiyi çağırtmış, Silâhdar Musuafa Paşa:

— Behey Padişahım! Oltiryaki afyonunu yemeden gelemez! demişti.

Sultan Murad:

— Ben sordum, Emîr Çelebi afyon yemez ve Padişahlara yalan söylenmiyeceğini de bilir! cevabını verince, Mustafa Paşa:

— Başı korkusundan hakikati söylememiştir, Emîr Çelebi ayfon yer, isbat ederim! demişti.

O sıralarda, yâni Hicrî 1048 yılında da, Sultan Murad Bağdad seferine çıkmıştı. Yolda Silâhdar Paşa, Emîr Çelebinin mahrem hizmetkârlarından bir oğlanı para ile elde ederek efendisinin afyonunu nerede sakladığını ve ne zamanlar yuttuğunu öğrenmişti, müverrihin tâbiri ile «bu veledi zina», bir kaç akçeye tamah edip velinimetinin sırrını ifşa etmiş: «Afyonunu ben hazırlarım, bir altın hokkası vardır, çakşırının içindeki entarisinin cebinde saklar, Padişahın yanında fazlaca kalırsa, abdest bahanesiyle kalkar, keyfini tazeler» diye haber vermişti. Ordu Nizib menziline geldiğinde, Dördüncü Murad Emîr Çelebiyi yine satranç oynamağa otağa çağırmıştı. Oyun arasında

Hekimbaşı abdest bahanesiyle kalktığında, Silâhdar Mustafa Paşa:

— Hekimbaşı afyonunu yutmağa gitti! demişti. Dördüncü Murad:

— Mustafa! Şu bîçareye niçin iftira edersin, ne istersin? dedikte, garazkâr mahbub:

— Padişahım entari ceplerini yokla, afyon çıkmazsa ben yalancı, müfteri olayım! demişti. Emîr Çelebi huzura dönünce, Sultan Murad entari cebinde ne var ise çıakrmasını emretmiş, düşman mekrine uğradığını gören Emîr Çelebi de altın hokkasını çıkarmıştı. Sultan Murad:

— Efendi bu nedir? diye sorunca, Hekimbaşı biraz tereddütten sonra itiraf etmiş:

— Padişahım ıslâh olunmuş, zararı gitmiş afyon hulâsasıdır! demişti. Altın hokkanın içinde tahminen on dirhem kadar afyon varmış.. O anda gazaba gelen, fakat gazabını gizleyen hükümdar:

— Eğer zararı gitmiş ise, hepsini ye de görelim!. diye emretmişti. Emîr Çelebi birkaç küçük parça yuttuktan sonra:

— Bu kadar yeter Padişahım!. Kuluna yazıktır... Bu hokkanın içindeki panzehir dahi olsa hepsi yenmez! diye yalvarmış, fakat müstebid ve muhakkak ki gaddar padişah, Emîr Çelebiye, hokkanın içindeki afyonun hepsini yedirmiş ve zorla satranç tahtasının başına oturtmuştu:

— Sen bir hazik hekimsin!. Yediğin zehrin zararını da defedersin!. demiş ve birbiri arkasından zor ile üç oyun oynatmıştı ve tabiî bu müddet zarfında, Emîr Çelebi, zor ile yediği on dirhem afyonun vücudunda yapacağı tesiri giderecek tıbbî müdahaleyi yapamamıştı. Nihayet satranç tahtası önüne düşüp bayılınca çadırına götürülmüş, hizmetkârları telâş içinde tedavisine koşmuşlar, Emîr Çelebi:

— Bana artık ilâç gerekmez, Silâhdar gibi hasmı kavi zamanında ölüm yaşamak tan hayırlıdır, bana bir kâse karlı buzlu şerbet verin! demiş ve sunulan şerbeti içtikten sonra da ölmüştü.

On sekizinci asır ulemasından Mehmet Salim Efendinin Şuera tezkiresinde de Hüseyin Can isminde tipik bir afyon tiryakisinin pek güzel anlatılmış portresi vardır:

On sekizinci yüzyılda yaşamış, aslı Bursalı bir şâir, nev'i şahsına münhasır antika bir sima idi... Evvelâ tipik bir afyon tiryakisi idi, bir deri bir kemik, yediği içtiği afyon ve kahve, muasırlarının tarifi ile «canı cebinde, minyatür üstadı Behzat'ın kalemi ile çizili cansız bir suret, bir hayali fener, insan gölgesi, ismi mevcut cismi nâmevcut bir lûgaz, vücudunda hayat ile mematı cemeylemiş bir adam» dı. Her gördüğü güzele âşık olur, fakat sırnaşıp sokulmaz, bir ressama gider, hemen resmini yaptırır, sonra odasında o resmin karşısına geçip:

Hiç olmazsa tasvirinle ülfet eyleriz cana!

deyip saatlerce temaşa ederdi. Koynunda daima evrak-ı perişan ile dolu bir cüzdan ve kuşağında da bir divit gez dirirdi; fakat cüzdanından bir kâğıt aramak ikitza etse, o bin bir kâğıt arasından aradığını asla bulamazdı. Divitine gelince, hiçbir kâtibinkine benzemezdi, üç hokkalı idi ve bu üç hokkada siyah, kırmızı ve mavi olmak üzere üç türlü mürekkep bulunurdu. Bir gün, Hüseyin Can'ın, resmini yaptırttığı Bursa civanlarından biri şâire niçin böyle üç hokkalı divit taşıdığını sormuş, koca tiryaki irticalen hemen şu kıt'ayı söylemişti:

Üç hokka devatında dedi yâr ne vardır?
Dedim ana ey Hüsrevi şirin şekerleb
Zülfi siyehin, la'li lebin, çeşmi kebûdün
Evsafını tahrir için üç türlü mürekkep!

Hüseyin Can Hicrî 1107 de ölmüştür.

Zamanımızda afyon tiryakisi hemen hiç kalmamıştır. Fakat kullanılması kadîmden beri yasak olan ve haşiş denilen esrar, ayak takımı arasında, eroin ile beraber korkunç bir salgın halindedir ve yer yer gizli esrar tekkeleri (kahvehaneleri) vardır ve zabıta zaman zaman yerlerini keşfeder, basar, esrarkeşleri yakalar, fakat basılan bir tekkenin yerini bir yenisi doldurur. Denilebilir ki, zamanımızın esrarkeşleri ve eroin müptelâları ve satıcıları için Dördüncü Muradın amansız kılıcına benzer bir ceza kanunu lâzımdır.

Yenilmez Kuvvet Attilâ

(424 ncü sayfadan devam)

sında, ileri gitmeği uygun görmedi. Çünkü, imparatorluğun ve Hristiyanlığın mümessilleri önünde diz çökmüşler, memleketlerini almaması için yalvarmışlardı.

Düşküne merhamet Türkün şanındandı. O da, vicdanının sesine uyarak, geri döndü (452).

Mete ve Attilânın soyundan gelmiş olan Alp Arslan, Kılıçarslan, Yıldırım Bayezit, Fatih Sultan Mehmet ve Kanunî Sultan Süleyman da onların adını ve şerefini kıt'alarda taşıdılar. Malazgirtte, Haçlı Seferlerinde, Niğbolu, Kosova ve Mohaçta Bizans ve Avrupalıları dize getirerek, Türk tarihine yeni yeni zaferler ve sayfalar yazdılar.

Boğaziçinde bir sandal gezintisi.

Yabancı gözüyle:

Kibar Bir Türk Kadınının Bir Günü

(Geçen sayıdan devam)

Myrlem Szumlanska'dan
Çeviren : Mahir BÜLENT

Önce orada bulunan iki halayık, evvelâ, ağır kokusu batılıların hoşuna gitmiyecek etli patlıcan ve bamya getirdiler. Tabakların yanında da daima domates ve hıyar salatası var. Terbiyeleri Avrupalılara mütemayil olan Hikmet'le İzzet, çatal kullanıyorlar. Daha eski olan öbür iki hanım etekleri bellerinde sokulu, avuçları ve tırnakları kınalı, üç parmaklarını maharetle tabakalarına, hatta bazan sahanlara daldırarak yiyorlar. Bu iyi muhammediler, sudan başka birşey içmiyorlardı.

Şayet, davetliler arasında bir Avrupalı bulunsaydı, dekor elbette değişirdi. Bu sadelik, bu basit görenek, o zaman Osmanlılarda en zarif usullere yer verirdi. Masa, çiçekler, gümüş ve billûr takımlarla kaplanırdı. Hizmetçiler mutfağa gönderilecek, nineler başka başka yerlere savuşacaklar yahut masanın gerisinde, Graves, Corton ve Yohannisberg surahilerinin arkasına büzüleceklerdi. Bir tatlı su frengi hizmetçi iş görecek ve yabancı kadın, etrafında bu derece mahdut bir mahalli renk bulmakla inkisarı hayale uğrıyacaktı.

Yemek bitince kadınlar, konaktaki yerlerine, hareme dönerler. Terliklerini sessizce sürüyerek, küçük adımlarla yürürler. Nezaket icabı, Hikmet en sonra çekilir. İzzet'i de yamna alarak, çocuğuna gider. Zira genç hanım, bir senedenberi Meryem adında bir kızın annesidir. Hattâ bütün Türk kadınlarının yaptığı gibi, önceleri onu emzirmiştir ama, şimdi bir dadıya vermiştir. Onu, kendi küçük kardeşi gibi sevip bakacak, büyütecek olan dadısı da onbir yaşındadır.

İki dost, Meryem'le dadısını bir sofada oynar bulurlar. Kendileri de birer mindere uzanarak, şarklılarca pek değerli, beklenmedik düşüncelerle zihnin bir ninniye dalmış gibi yarı uyur, yarı uyanık halini ifade eden keyfe dalarlar... Dakikalar, saatler geçer... Güzel tembellerin kendilerini bıraktıkları meşguliyetler, keyfin ağırlığını bozmaktan uzak, ancak daldıkları hayallerin yumuşak zincirlenişini yenilemeğe yarar.

Meryem'le dadısının bütün gün oyaladıkları salonda bir müddet gecikirler. Dsotları onları ziyarete gelir. Sigaralar içilir. Genç kızlar, yere otururak, oralarda pek makbul olan, kaz tüyünün yontulmuş uciyle tellerine vurarak çalınır

birnevi mandolin (yani ud) üzerinde eski şarkılar çalıp söylerler. Ötekiler, el faliyle oyalanırlar. Bu fal münakaşaları sırasında zenci veya beyaz bir halayık, çerkez veya mısır şarkıları mırıldanır. Söylenecek söz kalmayınca da, en mutlak şekliyle keyfin tadı çıkarılılır: derin sükût ortasında saadeti değil, daima kaderi bekliyerek uykuya dalarlar.

Akşam ezanından bir saat evvel, Hikmet Hanım, hergünkü gibi Boğaziçinde kayıkla gezmeğe çıkar. İki yaşlı teyzeyle İzzet, ona arkadaşlık etmeğe mecburdur. Hepsi, şehirde dolaşırken giyilen çarşaflarını bırakıp, sade birer başörtüyle Bursa ipeklisinden birer ferace giyerler.

Sımsıkı kapalı iki al at koşulu bir arab onları küçük Ortaköy koyuna götürür. Nişantaşından oraya kadar, Boğazın sol kıyısı, ağaçlıklı tepeleri aşan yüksek duvarlarla çevrilidir. Ortaköy karyesine hızlı bir inişle, hanımlar kayıklarına ulaşırlar. Akıntıya uyarak kayıp giden bu zarif sandalların nihayetine yaşları sırasiyle binip yerleşirler.

Boğaz, sahilleri oymalı bir sıra gölün yanyana dizilmesinden hasıl olmaymış gibi, uzayıp gider, Batıda, İstanbul ve Eyüb'ün kubbeleri ardında, batan güneş gökleri kuvvetli bir kırmızı ve menekşe rengine boyamıştır. Bu arka plânın canlılığiyle tesat halinde renkleri koyulmuş ve solmuş görünen dalgalar sahilleri çevreliyen bahçelerin kıyılarını okşar, şahane sarayların eteklerini öper, iri inci taneleri gibi yakamozlanan beyaz mermer camileri, Hidiv yalılarını dolaşır.

Kayık akıntıya uyup kayar. İşlemeli beyaz bürümcük gömlek giyen hamlacılar bu sihirli manzaradan dağılan hulyaya kendilerini kaptırıp koyuvermişlerdir. Gözleri müphem bir surette konaklara, şimdiden kafesleri ardında ışıklar yanmış köşklere dalmış, elleriyle kürekleri hafif hafif oynatırlar.

Hikmet birdenbire İzzet'e: «Bu akşam Nuri Paşa yazlık köşkünde eşine dostuna bir ziyafet veriyor» dedi. «Bir çingene, güzel Züzzüvâbe, rebab ve darbuka çalarak oynıyacak, şarkı söyliyecek Biz oraya gidemeyiz ama çaresini buluruz. Ben, kocamın son verdiği ziyafette, birkaç ahbapla, köşkün başka bir odasında saklandım. Kapı bir paravanayla örtülmüştü: hiçbir şey görmedik ama, herşeyi işittik, dinledik, Bu akşamki ziyafette bulunabilmek için çıldırıyorum. Ya sen?»

İzzet, elini alnına götürerek:

— Düşün, dedi, Ben de. Böyle bir ziyafet kimbilir naslı şeydir!.

Güneş, İstanbul tepeleri ardında kaybolmuştu. Şafak, Mısırlı prenseslerin oturduğu köşklerin bahçelerini şimdi karartıyordu. Hikmet kayıkçılara, arabalarının durduğu iskeleye dönme emrini verdi. Az sonra hayvanlar Nişantaşına tırmanıyorlardı.

Bu akşam da, nice başka akşamlar gibi, Hikmet Hanım, öbür kadınlarla yalnız başına yemeğini yedi. Sonra, merak ve tecessüsünün yarattığı tasarıyı zihninde evirip çevirmeğe başladı.

Paşanın yazlık köşkü, konağa ait bahçede yükseliyordu. Boğaziçindeki emsaline uygun olarak taraçalı inşa edilmisti.

Saat dokuzda, Hikmet ve İzzet, çarşaflarına sımsıkı sarınarak, gölgelerle dolu konak bahçesini haremden çıkıp esiri iki hapalet gibi geçtiler. Yakında eski bir mezarlık vardı: mezarlerın üstünden uzun selviler yükseliyordu; kuzgunların biri kalkıp biri konuyordu. Karanlığı yırtan ve iki kadını korkudan titreten, biteviye çığlıklarla ötüyorlardı.

Köşkün terasına ulaşan merdivenin son basamağını çıktıkları anda, esrarlı tavır lar takınıp elindeki feneri uzatarak, karanlıktan birdenbire paşanın uşaklarından Mahmut, sarık ve celebiye giydiği halde, karşılarında di kildi. Köşkü çevreliyen ağaç lıklı dar bir yoldan, uşak, iki hanımı duvara sürtünerek geçirdi ve mermer döşeli, sofaya açılan bir oda kapısını aralayıp onları, köşkün bu arka tarafındaki iç merdivene çıkan yere soktu. Burası loş bir taşlıktı ve alışkın olanlar, nereye gideceklerini bilirlerdi. Cümle kapısı ve avlu, tabiî yalnız erkek davetlilere mahsus olduğu için, onlar buradan gelmeğe mecburdular.

Hikmet'in davetlisi olan ve hanım gibi gizlice gelen diğer birkaç kadınla beraber, hepsini, bir bacı karşıladı. Mahmut da, adımlarının gürültüsünü işittirmemeğe çalışarak, fenerini sallaya sallaya vazifesi başına döndü.

Dar dehlizlerde epey dönüp dolaştıktan sonra Hikmet'le İzzet, kadınlara bırakılan küçük salona geldiler. Konağın kadınları, iki teyze, ihtiyar Emine dadı, Saadet, öbür halayıklar önceden gelmiş ve odanın erkekler tarafına geçilecek yeri iyiden iyiye kapatan yüksek çe paravanın aralıklarına üşüşmüşlerdi. Oturacak bir şey olmadığından, hanımlar ayaklarının ucuna basarak ilerlediler ve yere oturdular. Bir kere yerleştikten sonra da hiç kımıldamadan kalakaldılar. Dikkati üstlerine çekmek istemiyen şüpheli suçlular gibi, fısıltı halinde birkaç kelime söyleştiler. Oda hemen zifirî karanlıktaydı. Yalnız bitişik büyük odadan süzülen birkaç hüzme paravanın altından üstünden aşarak, onların birbirine yumulmuş şekilsiz gölgelerini farkedilir hale getiriyordu.

Her ne kadar yüksek sesle gülmek, konuşmak, kımıldamak yasak idiyse de, üstü nü başını düzeltmek, öteberi çiğnemek serbestti. Bir tepsiye de bu gibi şeyler yığılmıştı; şekerli çörekler, şekerlemeler, ekmek ve patlatılmış mısır, muz, hurma, â-

şure ve tavuk göğsü kâseleriyle yanyana duruyordu. Böylelikle hanımlar, bu koyu karanlıkta avunmak için midesine düşkün şarkın icadı olan bütün bu lezzetli şeyleri, hiç durmadan tadını çıkara çıkara çıtır çıtır yediler.

Paravanın öte tarafı çoktan kalabalıklaşmıştı. Gitgide yükselen konuşmaların karmakarışık uğultusu, harem tarafına da geliyordu. Birdenbire birkaç dım dım sesi duyuldu. Herkes hazırdı. Paşa eğlencelere başlama işaretini verdi ve adı kuyruklu yıldız mânasına gelen çingene rakkasesi Zûzüvâbe, içeri girdi.

Orta boyluydu, ayak bileklerinden başlıyarak yukarı doğru bollaşan, Türklerin eskiden giydikleri şalvar, belini sıkıyordu. Kısa bir yelek, körpe ve diri bedenini belirtirken, sırma işlemeli bir kuşak da belini sararak kalçalarına düşüyordu. Etrafı eski altınlarla çevrili bir mavi tül, dağınık saçlarını örtmekteydi. Göz kapaklarına sürdüğü sürme, esmer çehresine adeta facialı bir ifade veriyordu. Ayak bileklerindeki halhallar, kollarındaki bilezikler, halkalar, yüzükler, rakkasenin hareketlerini sanki ağırlaştırıyordu. Ona âdeta bir sertlik, ruhanî bir ciddiyet veriyordu.

Durunca, arkasındaki iki âma çalgıcı, keman ve rebablarının yaylarını çekerek hazin nağmeler çıkarmağa başladıkları zaman, Zûzüvabe gayet ağır tempolu, hisli ve hazin bir şarkıya girişti.

«Sedr ağaçlarının gölgesinden cüda kalarak tuzağa düşürülmüş gazallerin iri gözlerine benziyen gözlerini hayretle açan Düreri Ziruh, haremde...»

Şarkıcı kadın sustu, kalçalarını iki yana çalkaladı, çalgılar ise sonsuz bir kederle titreşmeğe ve inlemeğe devam ediyordu. Yere oturmuş olan davetliler: «Allah, Allah» diye mırıldandılar. Hepsi, odanın boyunca, Zûzüvâbe'nin karşısında oturuyorlardı. Şar sigarasının dumanlariyle sarılmıştılar.

Rübab, şikâyetlerini daha yüksek perdeye nakletti, daha coşkun bir tempo tutturdu ve Zûzüvabe yeniden baş ladı:

«Düreri Ziruh, ömründe haremin kafesleri dışında ne mavi suyu görmüştü ne altın güneşi. Sıkı sıkıya örtülü pencerelere yaklaştı ve perdeleri aralıyarak mavi göğe baktı...»

Dinleyenler yine mırıldandılar:

«Padişahı Allah esirgesin, maazallah...»

«Sevdalısı yoldan geçti. Güzel, yakışıklı ve yumuşak tı. Düreri Ziruh, âhu gözlerinin bir bakışiyle gönlünü ona verdi. Fakat haremağası, bu küstah beyzadeyi yakalattı. Onun emriyle, beyzade, Düreri Ziruh'un gözleri önünde ve penceresinin dibinde, dalgalar üzerinde kayıp giden bir kayığa bindirildi. Hain bir girdap açıldı ve sevgili, ilelebet suların derinliğine gömüldü...»

Şimdi sıra oyuna gelmişti. Başının üstünde definin zillerini şıkırdatarak Zûzüvâbe, yerinden kımıldamaksızın, bazan yavaşlıyan, bazan çılgıncasına hızlanan bir âhenk le sallanmağa başladı. Saçları çözülmüş, şeffaf örtüsünün altında bir dağılıyor, bir toplanıyordu. İşte şimdi, dalgaların havasına uyarak salınan martı hareketleriyle, dalgalana dalgalana ilerliyor. Nağme sona erer ermez, çingene ayaklariyle yeni bir dönüşü göstermek üzere şiddetle yere vuruyor, başını ar kaya atıyor ve dudakları yarı aralık, göz kapakları eğik, yorgunluktan, mestlikten, ümitsizlik veya hileden ortaya yığılıverecekmiş görünüyor.

Hazır bulunanlar yine: «Allah, Allah!» diye tekrarlıyorlar. Harem odasında, ya vaş yavaş kendilerinden geçerek başlarını paravanaya yaklaştıran hanımlar, başlıklarını (yaşmak olacak) gayri iradî bir hareketle burunlarının üstüne çekiyorlar, müteccessis gözlerini içeride dolaştırıyorlar.

Kalçalarının ve gövdesinin sert bir hareketiyle Zûzüvâbe yıldırım gibi bir çabuklukla doğruluyor, ayağının ucunda, asılı kalıyor, ziyafet sahibine doğrulurmuş gibi yapıyor, sonra, kasırga gibi, odanın öbür ucuna atılıyor, geri dönüyor, dönüp yuvarlanıyor, yeni bir âhû sıçrayışı ve türlü dalgalanışlar yapıyor. Ökçesini yere vuruyor, yapma çiçekler ve kur delelerle süslü defi rüzgâra koyuverilmiş saçlarının üstünde mütemadiyen ve hızla titriyor. Baş parmağını orta parmağı üzerinde şaklatarak tempoyu belirtiyor, çıldırıyor, sarsılıyor,

Paravananın gerisinde, hanımlar telâşla örtülerini düzeltiyorlar. Artık dönüşü düşünmek lâzımdır. Uzun uzadıya selâmlaştıktan sonra, çıkış kapısına yollanıyorlar. Hikmet kendisini odasına atıyor. Her akşam bu iş için odanın ortasında hazırlanan seccadeye alnını koyup duasını bitirir bitirmez, en hoşlandığı oyalanma vesilelerinden biriyle meşgul olabilecek: Rubailerini hemen ezbere bildiği ve pek sevdiği İran şairlerinden uyumazdan önce bazı parçalar okumak. Hayyam, bâhusus İslâmın en yüksek ruhlularına, talihleri önünde tevekküle eğilmeği Muhammetten çok daha iyi öğretebilen Şadi... Henüz Sahibiyye (Gerçek ıstırabın kitabı) den veya Gül Bahçesi' nden mısralar mırıldanırken, gece yarısı gelip çatmıştır bile... Tercih ettiği ilâhi şairin, bunlar en güzel iki eseri... O zaman Hikmet Hanım, kitabını kapamağa ve uyumağa karar verir. Maddî hayatın fâniliğini, esir geçen günlerindeki ölüme mahkûmiyetin kat'iliğini daha iyi anlamıştır. Lâkin en küçük bir değişiklik hayâl etmeğe bile imkân göremez, zaten, kaderine razıdır.

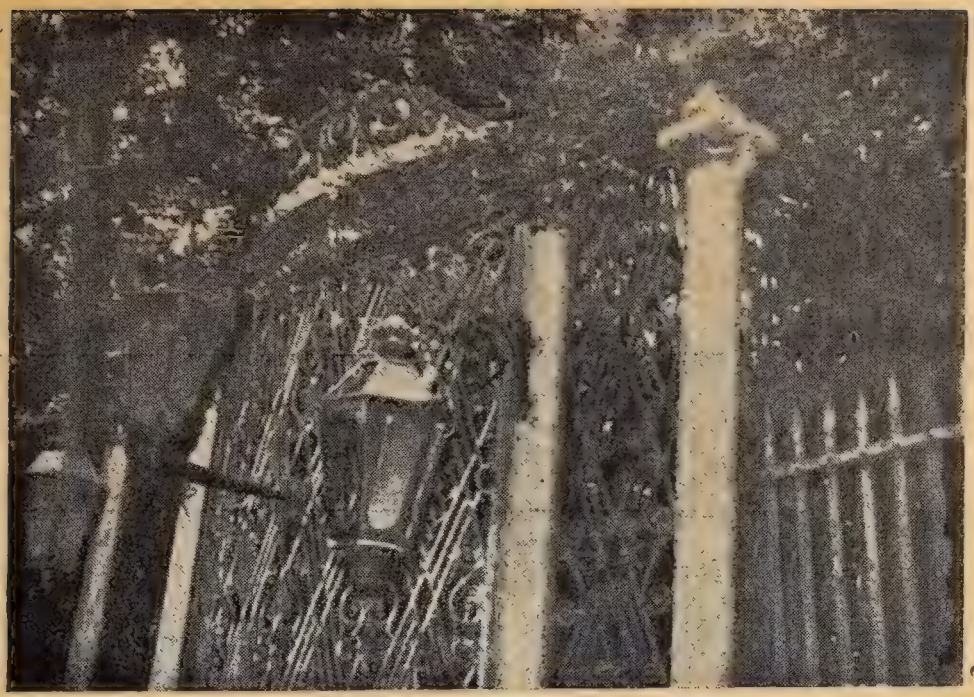

Tophânede, Kaadirî'ler yokuşunda, Hacı Pîrî camii medhalindeki İsmâil-i Rûmî mekaamının önden görünüşü: Şebekenin tâk'ında, nefîs bir ta'lîk yazısı ile meydana getirilmiş şu kitâbeyî okuyoruz :

Bilûrsün rûh-i ehlüllâh'ı kim, sâhip tasarrufdur
Bu İsmâil-i Rûmî meşhedidir eyle istimdâd..

Tarikatlerin tarihine toplu bir bakış : 8

İstanbul Kaadirihanesi ve Safhaları

Yazan :
Cemâleddîn Server REVNAKOĞLU

Sultanahmed camii şerifinden sonra; - aslında tekke olmadığı halde - içinde Kaadirîye âyini icra edilen ma'bedlerimizden biri de (1) Ortaköy yakınlarındaki İkinci Mecîdiye camii şerifidir. (2).

Yahya efendi türbe ve camii şerîfinin altında, şimdiki Yıldız parkının methalinde ve atlı polis karakolunun karşı köşesine rastlayan bu küçük, dil ber camii şerîfte, Cuma namazlarını müteakip, Kaadirihane şeyhleri tarafından Evrad-ı şerîfe okunması ve Kaadirîye usulü ile âyin-i şerîf yapılması, camiin kurucusu Sultan Abdülmecîd'in kendi iradesiyle - vakfen - ihdâs olunmuştu.

Kaadirihâne şeyhleri ise; Sultanahmed camiinde, yine Cuma namazından sonra, İmâli Rûmî'nin meşrût vakfı olan Kaadiri usûl ve âyininde, bizzat bulunmağa mecbûr olduklarından Mecîdiye cami-i şerîfine, kendi halifelerinden birini gönderiyorlardı. Lâkin Sultan İkinci Abdülhamîd'in zamanında bu usûl, değiştirildi. Bunun sebeplerinden biri de, Mecîdiye camiinin, Yıldız sarayına yakın yerde olması idi. Âyini idare etmek üzere her hafta camie girip çıkacak şeyh efendinin, padişah tarafından bilinmesi ve bu vazifenin tanınmamış yabancı bir kimsenin elinde kalmaması lâzımgeliyordu. Bundan dolayı Kaadirîhane şeyhlerinin, Sultanahmed camiini, bir vekîl'e bırakarak, sarayın yakînindeki Mecîdiye camiinde bizzat âyin icra etmeleri, padişah tarafından uygun ve zarûrî görüldü. Kaadirîhâne şeyhleri, ister istemez Sultanahmed camiinden ayrılarak, Ortaköy'e geldiler. Zira, dünya sultanının arzu ve idaresi, ma'nâ sultanının Sünnet ve âdetinden baskın ve üstün gelmişti. Sultan Hamîd'in teveccüh ve itimâdını kazanmış, bundan dolayı da Hürriye

tin ilânında hemen Rodos'a sürülmüş zulunan zamanın Kaadirîhâne şeyhi Ahmed Muhyeddîn efendi, bu «arzûy-i şâhâne» karşısında, Sultanahmed camiine vekil göndermek zorunda kaldı. Sultanahmed'de, Toprak sokağında, Kaadirîyeden Kaygusuz İbrahim Baba tekkesinin dördüncü şeyhi, merhûm Hacı Mustafa Şevkî efendiyi kendisine vekîl ta'yîn etti.

Meşrûtiyetin ilâniyle beraber bu mânî' de ortadan kalkdığından Kaadirîhâne şeyhleri, yine eskisi gibi Sultaahmed camiine döndüler. Mecîdiye camii, halifelerinden merhûm Ahmed efendi idi.

İnkılâba kadar Salı günleri, öğleden sonra Rûmiye, Eşrefiye usulleriyle muntazam âyinler icra eden, bayram haftaları gibi müstesna günlerde, kandîl ve kadir gibi ihya gecelerinde, büyük cem'iyetler tertipleyen İstanbul Kaadirîhânesi, - eskilerin güzel ta'bîrleriyle söylemek yersiz sayılmaz sa - bir «Dârül-irfân-ı Rabbanî» mahiyetinde idi. O zamanlar, ta'lîmî yoldaki erkân ve irşadlariyle, Allah yolunun adamlarını nurlandırıp, feyizlendirdiği gibi, bu gün de bir Dârül-elhânı-semâvî mevkiine geçerek, verimli olan bedîî vekâletle idare olunmağa başlandı. Son vekîl, Kaadirîhâne hizmetlerine devam etmektedir. Her Cumartesi günleri, öğleden sonra Eyyûbî Zekâî zâde Hâfız Ahmed İlhamî efendi merhûm'un, zamanımızda en kuvvetli bir san'at vârisi olan ve geçtiği eserlerin üzerinde kuyumcu gibi işleyen Eyyûbî Hâfız Sa'deddîn Heper'in sağlam metodlu, esaslı idâreleri altında, Neyzen Emin Dede (3) merhûmun «Hafız hoca» dediği, sabr-u gayret ve ahd'e sadakat örneği, Hâfız Hilmî Başaranel'in, (4) neyle; kırk yıllık hatıraları, - günlük tarihleriyle - kafasının arşivinde derleyüp toplayan, sapasağlam hafızasiyle ve bütün hâliyle eslâfdan kalma tek insan olan; Hobcuzâde Hâfız Mehmed Şakir Çetiner'in, - şef yardımcısı olarak - Kud dûm ile ikmâl ve iştirâk ettikleri kuvvetli bir saz hey'etinde, bu gün ancak tarihin tanıdığı klâsik seçme eserler, şarkılar, «beste-i kadîm» isimli eski besteler geçilmektedir.

Zekâî zâde çıraklarından, Eyyûbî Hâfız Sa'deddîn Heper'in üstâdane şefliği altında çalışan; Kudûmzen: Hobcu oğlu, Hâfız Şakir, Neyzen: Hâfız Hoca ve kıymetli arkadaşlarından müteşekkil; bugünkü Kaadirîhâne korosu.

Ankara ve Konyadaki Mevlâna gecesi hazırlıkları, tarihî yıllık konserler, İstanbul rad yosunun klâsik yayınlarına iştirâk etmek gibi herhangi bir lüzûm karşısında - iycabederse - bu ders günleri, haftada bir kaç güne çıkartılıyor. Ayrıca haftanın üç gecesi, ilâhîler meşk'ına verilmiştir...

Klâsik mâbet musîkîmizin - günden güne kaybetmekte olduğumuz - ağır ve emsalsiz mahsûllerinden Mevlid tevşîhleri, Mevlevî âyinleri, türlü tavırlarda beslenmiş Şu'ul ve ilâhîler gibi - ehli ve erbabı gittikçe azalan - eserleri, gönüllü ve istekli olanlara, semîhane bir himmet ve mürüvvetle bahşeden, bezleden bu san'at ve ferağat ekibinin gerçek üstâdları da, geçilen eserlerin tarihî kıymetleri kadar orijinal insanlar, gençler, yaşlılar, sazında ve şahsmda kıymet yapmış güzîde ve nâdide kimselerden terekküp ediyor. Asabî mizaçlı küçük vücûdün de, asalî lezzetde husûsî kıymetler taşıyan İsmâil Gavsî Erkmenkul, başta olmak üzere, babadan, dededen zâkir ve bestekâr, âyinhan, kudüzmen ve «Durak» cı, zamanımızın biricik «Mi'râciye» üstadı, merhûm Emin Dede, Zekâî zâde ve Raûf Yekta çıraklarından Hobcuoğlu Hâfız Mehmed Çetiner (5) gibi kafalarında birer Konservatuvar serveti saklayan bu zevâtın kılı kırk'a yaran derslerinde, - sevinilmeğe değer - iyi neticeler alındığını memnunlukla görüyoruz.

İlk feyizlerini ve musikî terbiyelerini - dedelerinin hemşehrisi olan - Sa'deddîn Kaynak'dan alarak yetişen, devamlı çalışmalariyle az zamanda büyük başarılar gösteren, İstanbul camilerinde, son radyo mevlidlerinde, pek başarılı bir ses ve âheng birliği, beraberliği içinde, azametli, muhteşem bir hançere bandosu hâlinde Semavî konserler veren; Fatihli kardeşler, bu feyizli mekteb'in belki henüz pek yeni ve genç, fakat ilk esaslı me'zûnlarından mümtâz bir zümreyi teşkil etmekte. (6) Uzunca süren eski bir hastalıktan sonra geçenlerde - 1 Ocak 1954 Cuma günü - rahmânın gufrânına kavuşan, İstanbul basınının emekdâr müret-

tiplerinden, eski Hayâlîlerden, son Kaadirîhâne meydancısı, temiz kapli, terbiyeli, yoluna ve hizmetine candan bağlı, efendi bir insan olan Sabrî Şen kartal da, bu lâhûtî mektebden feyizlenmiş, müstesna bir kıymetti. Göçüşü ile o da, bir haylî şeyler götürdü. (Rûh-ı revânı, şâ'd-ü hândan olsun!)

★

Mensupları arasında Hersek li Ârif Hikmet, Erzurum ulemasından Greköselki Hacı Osman efendi, Mareşal Fevzi Çakmak'm büyük babası Tophane müftüsü Hoca Bekir efendi (7) gibi fuzalâdan, ricâlden insanların da bulunduğu Kaadirîhânede, evvelce eski âdet ve insanlara göre - çocuğu olmayan lara pamuk ipliği ve şeftali verilir; başı daralan Kaadirîhâne şeyhleri de İsmâil-î Rûmî'ye dilekçe sunarak, onun rûhaniyyetinden istimdâd ve istiâne ederler; ma'nevî kudret ve tasarrufundan yardım beklerlerdi.

DÜZELTME

Geçen sayıdaki yazımızda yine bazı tertip karışıklıkları olmuştur: Kaadirîhâneyi; «kendi bedeninden» yaptıran, İsmâil--i Rûmî değil; Kaadirîhâne ye kendi mülkünden yer veren bostanların sahibi Hacı Pîrî'dir.

Zaten seyahatden yeni dönen, «mangırı Hakk'da» kalender bir dervişin, Kaadirîhâne yaptıracak durumda olmadığı, olamıyacağı besbellidir. Ancak rivâyeti şöyle naklederler:

İsmâil-i Rûmî, ma'nevî bir işâret ve zuhûratla Hacı Pîrî'ye tekkeyi yaptırdıktan sonra, minarenin dibini kazmasını söyler; Hacı Pîrî, önce çekingenlik gösterir; Pîr, emrini tekrar eder; nihayet kazdırılır.

Binaya harcanan paranın mikdarı, aynen orada zuhûr eyler.

Kaadirîhâne hazîresinde yatan Hacı Pîrî'nin başlıksız tek şâhideden ibâret bozukça ifâdeli küçük kitâbesi de, mensûr değil, manzumdur; sülüsle yazılmış metninde şunlar okunur:

Tophanede, Salıpazarında, Halvetiyye ve Kaadirîye'den; Karabaş tekkesinin son eski şeyhi, Galata Mevlevîhânesinin son Kudûmzen başı vekili ve İstanbul Kaadirîhânesinin son zâkirlerinden: Durakçı, mi'râciyeci ve meşhûr evkafçı: Hâfız Mehmed Şâkir Çetiner.

HÜVEL-HAYYÜL-BÂKÎ

Sâhibül-hayır Hacı Pîrî-i- muhterem
Bu mekaam'a oldu bâis, râygân
Ruhu şâd ola zikrullâh ile
Eyle Yarabbî ravza'sın Cennet mekân.
(1040)

---

(1) Sultanahmed camii şerîfinin karşısındaki Ayasofya camiinde, Cuma va'zıyyesine mahsûs kürsünün dibinde, «akşam usûlü» adiyle «Sinan-ı Erdebîlî» tarafından Halvetiye usûlü icrâ ve ihdâs edildiği gibi Sinan-ı Erdebîli'nin, Cuma günleri va'za çıktığı bu kürsînin tam karşısına rastlayan direğin üstüne; Pîr Sa'deddin-i- Cibâvî'nin adı yazılı büyük levhanın asılması ve önünde Sa'diye usûlü ile âyin yapılması, sultan Üçüncü Mustafa zamanında Şamdan İstanbula gelen Abdüsselâm-i Şeybânî'den kalmadır.

Akşam usûlü, Meşrûtiyete kadar sürmüştü. Kadir geceleri icrâ edilen Sa'diye erkânı da, inkılâbın başlarına değin uzadı. İstanbulun hemen bütün tekke teşkilâtı, civar şehirlerden gelen tarîkat mensupları tarafından yine Ayasofya'da - Kadir gecelerine mahsûs olmak üzere - pek câzip ve azametli şekillerde sabahlara kadar süren -. Devrânî, kıyâmî, ku'ûdî, beyyûmî - gibi türlü tarîkat âyinlerinin, son günlere kadar; estetik, ritmik bütün icaplariyle - devâm ettirilmekte olduğu, eski İstanbula âid Ramezan âlemlerinin, henüz unutulmayan hâtıralarındandır. Fetihden 18 yıl sonra, 12 Havvâriyûn kilisesi üzerine, «Mi'mâr serây-i sultanî: usta Sinan» da denilen Sinân-ı atîk ile, mimar başı Ayas ağanın, ilk selâtîn camii olarak yaptıkları birinci Fâtih camiine, Hacı Bayram-ı Velî'nin baş halîfesi, Fâtih'in büyük mürşidi ve yanında ma'nevî hükümdarı, Şeyh Akşemseddîn tarafından Bayramiye meşîhati konulmuş, Halvetiye pîrlerinden Nûreddin-i- Cerrâhî de, - Cuma namazlarının n'at-i şerîfinden sonra, - müezzinler le birlikte okunmak üzere - beş belime-i teşhîd vakfetmişti. Bunlar sonradan ulemânın düdahâlesiyle, kaldırılmışdı. Müstesnâ günlerde ba'zan ihya edilmiş, Sultan Abdülmecîd'in son saltanat yıllarına kadar da, Karagümrükdeki Nûreddîn âsitânesi şeyhleri tarafından vekâleten ve idâreten ifâ olunmuştur. Müezzin mahfelinin altına serilen kalın Arakiye seccade üzerinde, - Cuma namazlarının tesbîh duasını müteakip - son olarak Bayrâmiye evradı ve Tevhîd-i şerîf okuyan Nûreddîn âsitânesinin on beşinci şeyhi, Üsküdarlı Ârif Dede halîfeşi, merhûm Abdülâzîz Zihnî efendidir. (Göçüşü; Hicrî: 1270) Senede altmış kuruş parası varmış.

Fâtiha hanlık, müezzin başıya âid olduğundan; şeyhin, - oturduğu yerde cumhurla okuduğu kelime-i tevhîd'den sonra - müezzin başı «Fâtiha» eder; bu parayı da, ona verirlermiş. Ba'zı menba'larda görüldüğüne göre, Sünbül Sinân

(Sünbül Efendi) de, Fâtih camii şerîfinde devrân ettirmiştir.

(2) Birinci Mecidiye, yine Abdülmecîd tarafından 1853 (1270) de, üçüncü defa büyütülerek, yaptırılan deniz kenarındaki çifte minâreli meşhûr Ortaköy camii şerîfidir.

(3) Son devrin çok kıymetli neyzen ve hattatlarından, Galata Mevlevîhânesinin son neyzen başısı pek mübarek ve müteşerri' gerçekten metin bir mü'min olan rahmetli Emin Dede, mevlevî usûlüne göre, binbir günlük çilesini bitirmiş «dede» olmamakla beraber, kendisini tanıyanlar arasında dedelikle bilinirdi. Tıpkı herhangi bir Şeyh'e ve şeyh zâdeye (Şeyh oğluna) veya halîfeye, seyr-ü sülûk görmediği bir başka tarîkatden - teberrük maksadiyle - âyin icrâsına (yalnız fa'lem) diyerek zikri açmağa), yahut Fâtiha'ya me'zûniyet (sonunda Fâtiha diye rek zikri bitirmeğe) ve yahut sadece inâbe vermeğe (derviş kabûl etmeğe) izinli olarak verilen icazetnâmeler gibi... Üsküdar mevlevîhânesinin son şeyhi, büyük dil âlimlerinden üstadım Ahmed Remzi Dede Efendi merhûm da, çileye soyunmuş bir dede olmadığı halde, İstanbulun tarikat ve edebiyat muhitinde, dedelikle tanınmıştı. Fakat teşkilâtı çok mazbût ve «Yeseviyye» den sonra en kuvvetli bir Türk tarîkati olan Bektaşilikde, mücerred bektaşî babalarının en yaşlı ve kıdemli olanlarından bir büyüğüne, - on iki halîfe babanın toplu kararı ve intihâbiyle, en son rütbe olarak verilen «Dede Baba» unvanı, bu güne kadar kat'iyyen iytibarî olmamıştır. Çünkü onlarda, evlâdiye değil, erbabiye hâkimdir. Keşki bütün tarîkatlerde de, böyle olsaydı. Acı ve hazîn olmakla beraber kabûl etmek lâzımdır ki, son çağlarda türeyen korkunç derecede câhil, cehlinden de pek çok gâfil ba'zı tarîkatçilerin gittikçe artması, yine son zamanlara âid kötü bid'atlerden biri olan evlâdiye usûlünün icrâ ve tat bîkından sonra, - babadan geçme müteşeyyihlerin çoğalmasiyle - başlar; bir düziye de ilerler. Bu haksız ve tamâmiyle yanlış hareketle eslâfın vakıf şartlarına da hiyânet edildiği görülür. Zirâ şeyhliğe namzet olan evlâd-ı ekberin, emsâlinden her veçhile; a'lem, eslâh, erşed ve elyak - en âlim, en sâlih, en kâmil; ilimde, irfanda, ahlâkda, bilhassa irşâd kudretinde en liyakatli - ve mümtâz olması, madde madde, açıkça şart koşulmuş olduğu halde, maddî ve şahsî çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen bir takım tufeyliler, esef olunur ki, dâimâ bu nun hilâfında hareket etmişlerdir, ne yazık!.

Sırası gelmişken şunu da ilâveten ve tahsîsen belirtmek icâbeder ki, gerçekden irfan ve zarâfet yatağı olan mevlevihânelerde (mevlevî tekkelerinde) - dâima münevverlerin den seçilmek şartiyle - şeyh postuna oturan mevlevî şeyhleri, Konyadaki Pîr evi çelebîsinin temsîlen vekili sayıldıkları için, onlara «şeyh» yerine, «dede» denilmesi, usûldendi.

(4) Temiz huyundan dolayı kendisine verilen son bir isim de; - içi dışı güzel - ma'nâsına, «Hasenüssîre vessûre» dir.

(5) Şimdi Şâfiyy-i Hakîkî'den şifâ bekleyen çok değerli dostum Sa'deddîn Kaynak, bir gün yanımda, Hobcu zâdenin, notasız mi'râciye okumakdaki emsalsiz kudret ve ustalığını, hayretlere varan derîn bir tak dirkârlıkla dinledikten sonra, Hobcu'nun arkasını sıvamış, benim de kulağıma eğilerek, sırr söyler gibi «Bu, bizim imâdımız (musikîde temel direğimiz) demişti.

(6) Velî haslet bir ana ve babanın çocukları olan bu sevimli gençler, Fâtih ve çevresinin pek iyi tanıdığı «Tosuner» âilesi içinde, yaşları sırasiyle en büyükleri ve kaafile başkanı mevkiinde bulunan: çalpâreci (zil vurucu) «yıldırım» zekâlı Sâlih Ziya; billûr hançeresiyle ezan-ı şerîf okumakda rakîpsiz bir edâya, husûsiyle «iç ezanı» nda, pek üstün bir kabiliyete mâlik bulunduğundan, kendisine «minare bülbülü» adı verilen Şehzade camii şerîfi müezzinlerinden: Hâfız Nûreddîn; arkadaşlarının «Güzel Hâfız» dediği ve sırasiyle, Fethiye, Dırağman, Fâtih, Beyoğlunda Hüseyinağa, Şişli câmi'lerinin güzel yüzlü, güzel huylu eski müezzini: Hâfız Ahmed Kemâleddîn; tahsîl hayatında şeref levhasından hiç silinmiyen adiyle, ilerinin kuvvetli bir münevveri olarak yetişmekte bulunduğunu fi'len gösteren, her hâliyle faziletsever bir genç olan, Hukûk Fakültesinin kıymetli çocuğu; Halîl - Halîlüllah gibi dört kişilik bir kardeş korosundan ibâret bulunuyorlar,

Tekke ve kubbe musîkîmizin ayni soydan gelen bu gönül bülbüllerinin, taze nağmeler, ve terennümlerle kalblere dökülen kaynaşmış sesleri, dâima aranılıyor. Mazînin hasreti ni gideren bir hançere kevseri hâlinde, kendilerine mahsûs okuyuş tarz ve tavırları, takdîr gören başarıları, terbiyeli hâlleriyle, koca şehrin içinde - haklı olarak - topladıkları ilgi ve sempatinin, gün geçtikçe artıp yayılmakta olduğunu, sevinerek görüyoruz. Ba'zan aralarında parlayan «Hâfız hoca» talebesinden; küçük Bürhan da, bize ilerisi için, küçük lüğünden umulmayan - zengin ümitler veriyor.

(7) Şinâsî'nin eski ve yakın dostu olan bu muhterem zât, rahmetli üstadımız Ahmed Râsim'in söylediğine göre, şâirin son deminde yanında bulunmuş, sabaha kadar başucundan ayrılmıyarak, ona işittirecek şekilde Kur'ân-ı Kerîm okumuşdur.

Bizde ilkler:

Türkiye'de İlk Kulüp

Yazan: Muharrem GİRAY

Batılılaşmak modası memleketimizde bir hayli değişiklere ve gelişmelere yol açmıştır. Sultan Abdülazizin Mısır ve Avrupa seyahati, batı âdet ve modalarının memleketimize akın etmesine yardım etmiş, bu arada bir çok Avrupalı usul ve modaları, eşyası zenginlerimiz arasına yayılmağa başlamıştı. Avrupadan dönen devlet adamları İstanbulda bir kulüp açmağı da düşündüler, başta prens Mustafa Fazıl Paşa olduğu halde bu işe teşebbüs edildi ve hâlen Çemberlitaşta vakıflar başmüdürlüğünün işgali altındaki binada 1871 yılında «Encümen-i ülfet» adı altında ilk kulüp kurulmuştu. İstanbulun tanınmış şahsiyetleri artık bu kulübe devam ediyorlar, devlet adamları da yabancı şahsiyetleri burada ağırlıyorlardı. Kulüpte, pek tabiî olarak bazı kâğıt oyunları oynanmasına da başlanınca, yobazlar arasında dedikodular da almış yürümüştü.

Bu kulüp bahsinde, Prens Mustafa Fazıl Paşaya ait iki hâtırayı da anlatalım:

Paşa, Avrupa seyahatine çıktığı zaman Montekarloya da uğramıştı. Bir gün, pencerenin önüne oturmuş, gazetesini okumakta iken, yakınındaki bir masaya oturmuş olanlar bakara oynuyor imiş. Bir aralık bir Rus prensi 200.000 franga bir kâğıt satmak istemiş, diğer oyuncular bunu çok bularak çekingen hareket etmişler; bu hal karşısında Rus prensin gururu arttırmış, etrafa meydan okuyarak konuşmağa başlamış; bu hareket Mustafa Fazıl Paşanın gururuna dokunmuş ve «Banko» diyerek, Rus prensinin 200.000 frangını kabul etmiş. Moskof prensi arkasına dönüp, sakallı ve fesli bir Türk paşası görünce, istihza ile yukarıdan aşağı süzmüş ve:

— Sizden başka banko diyecek burada kalmadı mı? diyerek alay etmiş.

Bu sözler, Mustafa Fazıl Paşanın millî gururuna dokunmuş ve hiddetle masanın başına geçerek, cebinden çıkardığı kapalı bir zarfı masaya koymuş ve Rus prensine:

— Ben sizin 200.000 frangınıza banko demiştim; siz de bu kapalı zarfın içindekine banko der misiniz? diye meydan okumuş. Kabul zorunda kalan Rus prensi iki kâğıt çekmiş ve Türk paşası da iki kâğıt çekerek elinde buruşturmuştur. Paşa, Rus prensinin bir üçüncü kâğıt çekmesini de reddetmiştir. Rus prensi elindeki kendi kâğıtlarına bakmış, beş sayısı var. Mustafa Fazıl Paşa o zamana kadar kendi kâğıtlarına bakmamış dahi. Fakat, açıp baktıkları zaman, Türk paşasının kazandığı görülmüş. Bunun üzerine kapalı zarf açılınca, Kredi Liyone Bankasının Paris merkezine, paşanın emrine yazılmış iki milyon İngiliz liralık bir çek çıkmış. Masadakiler hayretten donakalmışlar, Rus prensinde de şafak atmış. Türk paşasına yalvararak, af dilemeğe başlamış. Paşa da, Moskofun bu sefil ve perişan halini kâfi bir ceza saymış; biraz önce Rusun teklif ettiği 200.000 frank oradaki garsonlara dağıtılmak şartiyle meseleyi kapatabileceğini söylemiş. Ve, dediğini de yaptırarak, mağrur Moskof prensinin gururunu adam akıllı kırdıktan sonra 2.000.000 İngiliz liralık kazancını ondan istememiş.

İkinci hâdise de, Çemberlitaştaki «Encümen-i Ülfet»te geçmiştir. Paşa bir gün yabancı dostlarına bir ziyafet vermiş. Kulübün aşçı başısı Dimitri ile müdürü Andon efendi birbirlerinin zıddı kim selermiş. Ziyafette bulunan misafirler yemeklerden fevkâlâde memnun kalmışlar. Bilhassa çorbaya bayılmışlar. Bu hal paşanın pek hoşuna gitmiş. Müdürle aşçıbaşıyı taltif etmek istemiş. Andon efendiden ziyafetin hesabını istemiş; o da Dimitriye giderek, yapılan masrafın miktarını sormuş. Dimitri, 400 altın, deyince, Andon efendi şaşkına dönmüş. Fakat Dimitri: «Ne zannettin demiş, yalnız çorbalara 80 liralık horoz hayası gitti» demiş.

Müdür Andon, kovulma korkusu ile ıkına sıkıla paşaya gidip masrafın 400 altın tuttuğunu ve yalnız çorbalara 80 liralık horoz hayası gittiğini söylüyor; fakat paşa bir kahkaha atarak:

— Ne sandın Andon efendi; diyor. Dimitri çok idareli iş görmüş, böyle aşçıbaşı her kapıya nasip olmaz.

Ve, paşa, her ikisini de taltif ediyor.

Bir müddet sonra, Mahmut Nedim paşa sadarete geliyor. Kulüp hakkında dedikodular artıyor. Nihayet kapatılıyor. Sonradan Beyoğlunda Serkuldoryan kulübü açılmıştır.

BİZDE İLK TİYATRO

Koca Reşit Paşanın yetiştirdiği Âli Paşa ve arkadaşları gibi, Batı zihniyetini benimsemiş kimselerin teşvik ve himayesiyle bizde ilk tiyatro, 1848 yılında, Beyoğlunda Hristaki pasajında açılmıştır. Adı, Nauman Tiyatrosu idi. Avrupadan gelen operet kumpanyaları burada temsiller veriyorlardı. Yabancılar buraya pek fazla itibar ettikleri için, 1857 de padişah, tiyatronun Dolmabahçe

havagazı tarafından aydınlatılmasını irade etmiştir.

Halk ta gitgide tiyatroya rağbet gösterince, Ermeni va tandaşlardan mürekkep san' atkâr ekipleri meydana gelmiş, İtalyancadan tercüme edilen piyeslerin temsiline başlanmıştır. Daha sonra da, Gedikpaşada bir at canbazhanesi tiyatro haline getirilmiş ve Düyûnu Umumiye nâzırı Âli bein himaye ve teşvikiyle Güllü Agop efendi burada Türkçe temsiller vermeğe başlamıştır. Bir kaç zaman sonra, erkek san'atkârlar arasına Türkler de karışmıştır. Türk kadınlarının tiyatroda rol almaları bir hayli gecikerek olabilmiştir.

Muharrem GİRAY

DÜNYADA VE TÜRKİYE - DE İLK TRAMVAY

Yeryüzünde ilk tramvay, 1842 yılında Birleşik Amerikanın New - York şehrinde kurulmuş ve işletilmiştir. Bunu, Loubat adlı bir Fransız mühendisi yapmıştır.

Bundan 18 yıl sonra da, Train adlı bir Amerikalı İngiltereye gelerek, Amerikada tatbik edilmekte olan tramvayların bir benzerini yaptı ve çalıştırdı.

Fakat, Amerikada ilk tramvayı tesis eden ve işleten Louba adlı Fransız mühendisi, 1854 yılında kendi memleketi olan Fransaya gelerek, Pariste Billy rıhtımı üzerinde tramvay tesisleri kurdu. Buna o zaman Fransada «Amerikan treni» deniyordu. 1856 da Paris tramvayları Omnibus kumpanyasına devredildi ve Concorde meydanına kadar uzatıldı.

Bundan sonra tramvay, diğer memleketlerde de sür'atle gelişti. Fakat Fransada çok ağır inkişaf etti. Paris ve Lil şehirlerinde elektrikli tramvaylar ancak 1873 yılında tatbik edilebildi.

İlk zamanlarda dünyanın her tarafında atlarla çekilen tramvaylar, sonraları elektrikle işler haline gelince, şekillerinde ve hatlarında bir çok yenilikler yapmak zarureti hâsıl oldu.

Tramvay, Avrupa memleketlerinde kullanılmağa başladıktan yirmi yıl kadar sonra, yani 1869 yılında Türkiyede tatbik olunabilmiştir. Fakat bizde, ilk elektrikli tramvaylar İstanbulda değil, o zaman bize ait bulunan Şam ve Selânik şehirlerinde çalıştırılmıştır. İstanbulda elektrikli tramvay ise ancak 1912 yılında kullanılabilmiştir.

İstanbulda tramvay arabalarını çekecek atlar, yabancı memleketlerden ve bilhassa Macaristandan satın alınırdı. Fakat, Balkan harbi sırasında tramvay idaresi atları ordu işlerinde kullanılmak üzere 26.000 küsur liraya devlet tarafından alındığı, yerine de bir müddet at getirtmek mümkün olamadığı için, İstanbul şehri bir yıl kadar tramvaysız kalmıştır.

İşte bu sırada, Kabataşta ufak bir elektrik fabrikası yapılmış, önceleri Tünel - Şişli, daha sonra da Karaköy - Ortaköy arasındaki tramvaylar bu fabrikanın yardımı ile elektrikle işletilmeğe başlanmıştır. Şehrin diğer hatlarındaki tramvaylar da, 1912 yılında tamamlanan Silâhdarağa fabrikasının işlemeğe başlaması üzerine elektrikle çalıştırılmıştır.

Nedret KIVANÇLI

TRAMVAYIN MEMLEKETİMİZDE GEÇİRDİĞİ SAFHALAR

1869 yılında kurularak işlemeğe başlayan ilk atlı tramvaylar, Eminönü - Bayezit hattında sefer yapıyordu. Arabaları iki veya dört at çekiyordu. Atlar, Soğukçeşme'de, yani şimdiki adlî tıp müessesesi önüne gelince, yokuş başında değiştiriliyordu. Atlı tramvaylar Eminönü - Bayezit yolunu 45 dakikada alabiliyordu. Köprüden tramvay geçmezdi. O tarihlerde Türk kadınları sokağa nadiren çıktıkları için, şimdiki gibi izdiham yoktu. Arabalarda, kadınların yeri de, ön tarafta bir perde ile ayrılmış idi. Kadın - erkek karışık oturulmuyordu.

Tünelin şilemeğe başlama tarihi ise, tramvaydan beş yıl sonra, yani 1874 tür. O tarihlerde, Galata ile Beyoğlu arasında, daracık ve çok dik Yüksekkaldırımdan başka geçit yolu yoktu. İşte bu iki kısmı birbirine kısa yoldan bağlamak için Fransız mühendislerinden Gavand'ın hazırladığı projeye göre, tünelin inşasına başlandı ve üç yıl dört ayda tamamlandı.

Tünelin işletilmesine başlandığı sırada, zamanın padişahı Sultan Hamid, bunda da bazı vehimlere kapıldı ve (ümmet-i Muhammedin başına belki bir felâket getirir, onun için önce bir müddet hayvan nakli suretile ne iş görebileceğini anlayalım) diyerek, insan nakline müsaade etmedi ve tünel bir müddet kasaplık hayvan naklinde kullanıldı.

Tünelin yapıldığı sıralarda İstanbulda elektrik fabrikası bulunmadığından, ilk zamanlarda yirmi yıldan fazla bir müddet, hususî motörle calıstırılmıstır. Vagonlarda da petrol lâmbası yakılıyordu. Vagonlar, simdiki gibi kapalı değildi. Bu yüzden ufak tefek kazalar oluyordu.

Yapıldığı günden beri Tünel üç esaslı kaza geçirmiştir, ilk ikisinde insan kapısı olmamış, fakat İkinci Cihan Harbi sırasındaki büyük kazada ölenler ve ağır yaralananlar olmuştur.

İlk zamanlarda tünelle ilgili iki enteresan vak'a da geçmiştir. Biri, üstünde şimdiki gibi büyük binalar olmayıp, bağ, bahçe ve mezarlıktan ibaret bulunduğu zamanlarda, geceleri el ayak çekildikten sonra «arab» denen bir hortlağın dolaştığı rivayetidir. Bu sebepten, gece seferleri için işçi bulunamıyordu. İkincisi de, on yıl

kadar evvel, heybesi ve su destisi yanında saf bir köylünün vagondan çıkmayarak, defalarca bir aşağı, bir yukarı başa sessizce gidip gelmesi ve bu halin yolcuların dikkatini çekmesidir. Nihayet zavallı köylüye:

— Neye çıkmıyorsun, boşuna tekrar tekrar gidip geliyorsun? denilince:

— Ben, Mekke-i Mükerremeye gidiyorum, oraya varınca çıkacağım; cevabını vermiştir. Bunun üzerine iş araştırılınca, bir açık gözün saf köylüyü, tünel yolu ile Kâbeye yollayacağım, vâdile dolandırdığı anlaşılmıştır.

İLK ELEKTRİK

İstanbul, 40 yıl öncesine kadar, evvelleri mum, daha sonra da hava gazı ile aydınlatılırdı. Hava gazi ile aydınlatma, 1892 den 1913 yılına kadar sürmüş, bu tarihte hava gazi ve elektrik evlere de girmiştir.

1912 de kurulan ve 1913 de biraz daha geliştirilen Silâhdarağa elektrik fabrikası ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı. Yalnız tramvayların tahrikine ve bir kısım sokaklara büyük otellerin aydınlatılmasına yetebiliyordu. Sonradan genişletilerek, ihtiyacı karşılamağa başladı.

Elektrik, Tramvay ve Tünel müesseseleri 1938 yılında hükûmetçe yabancı şirketlerden satın alındı. O tarihte elektrik aboneleri sayısı 100.000 iken, bugün 220.000 dir.

TAŞIMA REKORU

Elektrik, memleketimizde hiç bir şehirde olmadığı kadar geniş ölçüde İstanbulda istihlâk edilmektedir. Bilhassa ulaştırma işinde rekor kırar mahiyetteki sarfiyatını belirtmek için bir kaçrakam verelim:

Tramvayların bir yılda taşıdığı yolcu sayısı 113 milyondur. Tünel de 9 milyon yolcu taşımaktadır. Buna karşılık şehir vapurlarının yıllık yolcu sayısı 55, hususî ve tramvay otobüslerinin yolcu sayısı da 34 milyondur. Banliyo trenlerinde de 17 milyon yolcu taşınmaktadır.

BİZDE İLK TREN

1869 da Avrupanın bir çok yerleri demir yollarile kaplı olduğu halde, Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde yalnız Varna - Rusçuk arasında 224 kilometrelik bir demir yolu vardı. Bu da bir İngiliz kumpanyasının malı idi.

Bu tarihlerde Osmanlı hükûmeti, demir yoluna olan ihtiyacı gereği gibi duymağa başladığından Nafıa Nazırı (Bayındırlık Bakanı) Davutpaşa Avrupaya yollandı. Nazır, bir hayli uğraşmalardan sonra, meşhur milyarder Roçildin de ortak bulunduğu bir teşekkülün mümessili olan baron Hirach ile İstanbul - Edirne - Filbe - Sofya - Niş üzerinden Saray - Bosnaya geçerek Avusturya hududuna varacak bir demir yolu tesisi için mukavele imzaladı. Yine bu mukaveleye göre, biri Edirneden Dedeağaça, ikincisi Filibeden Burgaza, üçüncüsü Selâniğe, dördüncüsü de Nişten Sırp sınırına varacak dört ayrı hat inşası da kararlaştırıldı. Bütün bu hatların tutarı 2500 kilometre olacaktı. Bu anlaşma bir çok değişikliklere uğrayarak, nihayet 1872 de Edirne - Dedeağaç; Selânik - Üsküp yollarının inşasına imkân bulunmuş, ertesi yıl da İstanbul - Edirne hattı büyük törenle işlemeğe açılmıştı. 1875 yılında da, yukarıda gösterilen diğer hatların inşası bitmiştir.

Böylece Avrupada ilk demir yolunun işleyişi tarihi olan 1776 yılından yüz yıl kadar sonra İstanbul da demiryoluna kavuşmuş bulunuyordu.

Dünyada, ilk treni teşkil eden ilk lokomotif 1770 yılında Londrada tecrübe edilmiş, iyi netice verdiği için de, on kilometrelik bir demir yolu döşenip, lokomotifin arkasına vagonlar takılmak suretile ilk tren hareket ettirilebilmiştir.

İLK YATAKLI VAGON

Bizde yataklı vagon, 1924 yılı temmuzunun 23 çarşamba günü, Büyük Millet Meclisi Başkanı Ali Fethi (rahmetli Fethi Okyar) tarafından kordelâsı kesilmek suretiyle. işlemeğe açılmıştır.

O gün, Haydarpaşa İstasyonundan hususî bir katara bağlanan ilk yataklı vagon, davetlileri Herekeye kadar götürüp getirmek suretile işletilmeğe başlamıştır.

Sağlığın ve Güzelliğin Tılsımı

Eski devirlerin mergup ve makbul gıda maddelerinden olan zeytinyağı, sağlığı korumak, güzellik ve cazibeti artırmak için de, çeşitli şekillerde kullanılırdı. Yukarıda resmini gördüğünüz Quo vadis'in güzellik perisi Liji'nin yüzünü aydınlatan kandilin alevi de, cildine taravet, cazibesine kuvvet sağlayan zeytinyağından nûr almaktadır.

Modern keşifler, zeytinyağının gıdaî kıymetini ve terkibindeki, cinsî faaliyeti kuvvetlendiren, E vitamini mevcudiyetini meydana çıkarmış olup, tarihî devirlerden beri zeytinyağına gösterilen rağbetin esrarını açıklamıştır.

Bu ve diğer gıda maddelerine ait meraklı bilgiler; şişmanlamak veya zayıflamak, endam katlarını muhafaza şe güzelleştirmek için gerekli kalori ve vitamin hesapları; vitamin kaynakları, ve içilecek şeylerin vasıfları ve cinsleri, muayene usulleri v. s. v. s. Mehmed Ali Kâğıtçı'nın BESİN KILAVNZN isimli şâheserinde tafsilâtı ile bulunuyor. Tavsiye ederiz.

Otomobil'in Doğuşu

Bu gün insanların en basit nakil vasıtası saydığı otobobil, yer yüzünü öylesine kaplamıştır ki, tanrının günü ezip çiğniyerek hayatlarına son verdiği insanların kurban olmaları bile, artık olagan işlerden sayılmağa başlamıştır.

Bu gün yer yüzünde, on binlerec otomobil var bunlar her gün yüzlerce insanını kurban etmektedirler. Otomobil, artık hayatımızın terkedilmez bir ihtiyacı haline girmiştir. O kadar ki, kasap, bakkal, manav bile onsuz iş göremiyor veyahut görmekte zorluk çekiyor. Hatta, başta Amerika olmak üzere bazı ileri Batı memleketlerinde hususî otomobili bulunmayan ailelerin sayısı pek azalmıştır.

Bunları kaydettikten sonra, bir de elli yıl öncesine dönelim. Şimdiki modern ve şık oto tomobillerin yerine onların dedesi sayılan iptidai otomobillerin ahlaya, oflaya, ıkına, sıkına, tabii ki bu günkülerden çok yavaş gitmeğe çalışmalarını görenlerin -aman bu cansız makine belki üstümüze geliverir diye- sağa sola kaçışarak hayret ve merakla seyrettiklerini gözönüne getirelim.

1897 de zamanına göre lüks bir otomobil

Bu, nasıl olmuştu? Durur-ken ortaya nasıl çıkmış ve şimdiki mükemmel hale gelebilmişti? Bunun cevabını, yani otomobilin tarihini, bizzat otomobil icadetmiş olanlardan bir olan Zelélé'den dinliyoruz 1885'de Habeşistanda doğduğu halde Fransız vatandaşı olan bu kimse, 1897'de makinist çırağı olarak, Dion imalâthanesine girmişti. O tarihte Fransadaki Renault kardeşler de ilk otomobillerini imâl etmek üzere Dion imalâthenesinden motörler satın almışlardı. Tam üç yıl sonra, yani Yirminci yüzyılın başında, artık makinist olan genç Zelélé, ilk defa kendi elinden çıkmış olan otomobilin direksiyonu başına geçmişti.

Böylece, elli küsur yıllık bir otomobilcilik esnasında, her ç

Bisikletten otomobile geçiş

şit motörlü vasıtayı kullandıktan sonra, hâlâ sevdasına doyamıyan Zelélé; şimdi yer yüzünün bütün şoförlerinin pirî ve şeyhidir ve otomobilin kendi elinde doğup büyüyüşünü şöyle anlatmaktadır.

«İlk tek silindirli; beş beygir kuvvetli, petrolle işleyen otomobille yolda görüldüğüm zaman, bütün faytoncular benimle alay etmeğe başladılar. Hattâ, halk bile bu «şeytan icadına» inanmayan gözlerle bakıyor, ve bu «kendi kendine yürüyen acayip araba» ya binmeğe hiç cesaret edemiyorlardı. Bu ilk otomobilin -bugünküler gibi- direksiyonu yoktu. Tıpkı kahve değirmeninin kolu gibi bir manivelâsı vardı. İlk defa buna binmek cesaretini gösteren (bilâhara yedinci Edvard olarak İngiltere tahtına çıkan) prens de Galles'dir. Bir müddet sonra ayni otomobille Belçika kıralı Leopold'ü de gezdirdim. Benden ilk şoförlük dersini alan da, o devrin namlı ve dilber artisti Othero'dur.

Bu ilk otomobili yola çıkarmak bir mesele idi. Sabahleyin saat sezikde yola çıkmak istersek, saat altıda hazırlığa başlamak gerekirdi. Ancak bir kaç yıl sonra otomobil motörleri tekemmül ederek, daha pratik ve süra'tli hareket imkânı elde edildi. Fakat uzun bir zaman otomobiller karoserisiz, yani açık kullanıldı. Tekerlekleri de, fayton tekerleklerinden pek az kalınca idi. Sür'ati ise, en çok 15 - 20 kilometreyi geçmiyordu. Zaten yollar hep atlı arabalarla dolu olduğundan, daha hızlı gitmeğe de imkân yoktu. İlk otomobiller far'sızdı. Yalnız, şoförün sağında ve solunda, faytonlardaki gibi, zayıf ışıklı fenerler vardı.

Otomobilin kırk - elli yıl gibi kısa bir zamanda, bugünkü haline gelerek, saatte yüzlerce kilometre yapabileceğini, o vakit rüyamda görseydim, inanmazdım.»

Türkiyeye, ilk otomobili kimin getirdiği hakkındaki rivayetler çeşitlidir. Bir rivayete göre, Mısırlı prenses Abbas Halim Paşa, başka bir rivayete göre ise, sonradan son halife olan şehzade Abdülmecit efendidir. İlk şoför de, Acem lâkabile anılan Abdürrahim'dir.

Bu ilk arabalar, Avusturya mamulâtı ve petrolle işler hal.le başlamıştır.

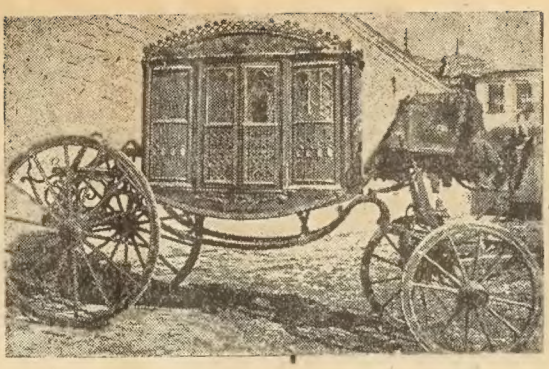

Üçüncü Ahmed'in koçi arabası: Yalnız demir kısım Torino'da yapılmış, diğer kısımları Türk işçiliğidir.

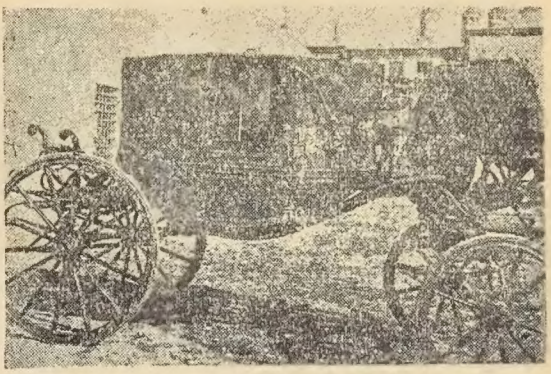

Sultan Hamid'in annesinin arabası

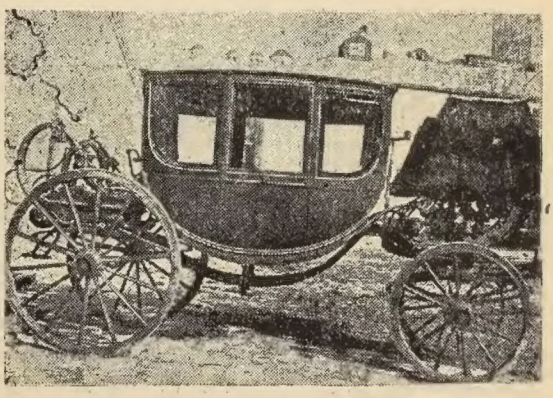

Sultan Aziz'in askılıarabası

de idiler.

Bir müddet sonra, yani Birinci Cihan Harbinden az evvel, ilk Ford otomobilini getiren Enver Paşadır.

Memleketimizde bu suretle yayılmağa başlayan otomobilin takside kullanılışı da, yine bu şoför Abdürrahimin ilk arabayı piyasaya sürüşü